

тоа културно-историско наследство го привлекле вниманието на Милица Бакиќ-Хајден: прво – православно монаштво, а второ – „обратната перспектива“ карактеристична за византиското сликарство. Еве зошто.

Апострофирајќи го монашкиот ред (не како исклучива, ами како аскетска/пустиножителска и историски важна специфика на православно христијанство), таа во него видела моќна духовна екумена, која уживала длабока почит и меѓу световната јавност. Поради фактот дека монаштвото неретко било и оспорувано (но, и забранувано) од некои византиски цареви, Бакиќ-Хајден потсетува дека за целото христијанско општество во средниот век тоа, сепак, претставувало некакво „движење на отпорот“, а создавањето на православните монашки заедници на Балканот – „обид да се распламти духот на заедништвото во светот, кој како да ја загубил својата сила на поврзување и чувството за општествена одговорност“ (цитирано според Бакиќ-Хајден 2003, 89).

И вистина, речиси сите балкански народи во својата културна историја можат да се пофалат со имиња од редот на монасите/духовни лица што извршиле силно влијание врз мислите и чувствата на своите современици. Како производ на византиската духовна традиција (православно христијанство), тие се вложиле себеси не само како испосници туку и како „полифункционални културни дејци“ (учебникари, преведувачи, историографи, книжари, печатари, резбари), предвесници на најважните филолошки идеи на Балканот. И не биле само „гласот и совеста на народот и епохата“ што негувале култ кон разумот и знаењето, туку неретко и трибуни, маченици, дипломати, луѓе што се обидувале да постигнат рамнотежа меѓу политичката и културната историја на Балканот, негувајќи ја во своите записи и историската меморија и културниот идентитет. Зашто, поважна од световната власт за нив била „државата на духот и на словото“ (Игов 2002, 12 – 13), најжилавата институција низ вековите, која во отсуство на граѓанско општество имала државотворна функција. И, еве го повторно, во ликот на монахот, амбивалентното својство на балканското „историско битие на крстопат“, олицетворено во таа посветена религиска фигура, која била истовремено и духовник и општественик, и книжевник и историограф, и учител и мисонер, човек што ги обединувал во себе и *vita contemplativa* и *vita activa*. А, такви не биле само светите (сесловенски) просветители Кирил и Методиј, Климент и Наум Охридски туку и балканските: свети Паисий Хилендарски, епископ Софроний Врачански (поп Стојко Владиславов), Васил Друмев (митрополит Климент Търновски), Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ-Тетоец и Теодосиј Синаитски, или Свети Сава, Христофор Жефаровиќ, па и Доситеј Обрадовиќ и, секако, Петар II Петровиќ Његош. Ефектите од нивните интелектуални и уметнички активности (иконописи, резби, компонирања), но пред и над сè широкиот спектар просветителски и културно-општествени дејствувања, нашле свој израз и продолжение во различните форми на знаење и уметност, кои денес ги подведуваме под поимот *култура*. А ова навистина оди во прилог на идејата дека амбива-

лентноста – таа стигматизирана византиско-балканска „аномалија“ – можеби некогаш навистина била недостаток, но со скриен потенцијал, кој благодарение на „обратната“ византиска перспектива би можела денес да се претвори во предност. Еве како.

За разлика од линеарната перспектива, карактеристична за западно-европското ренесансно сликарство, која го исклучува набљудувачот од просторот на набљудувањето и го става во надредена позиција, од другата страна на рамката, „инверзната“ византиска перспектива не подразбира една, статична, надворешна и надредена „гледна точка“, туку фокусот го сместува во внатрешноста на претставениот универзум, вклучувајќи го и набљудувачот во просторот на набљудуваното. „На окото што навикнало на линеарната перспектива, оваа обратна перспектива би можела да му изгледа ‘искривена’, дводимензионална, па затоа ‘примитивна’... но, таа само го спојува претставениот простор со реалниот простор на набљудувачот, откривајќи го тоа единство и покажувајќи дека меѓу нив не постои граница“ (Bakić-Hajden 2003, 92). Но, амбивалентноста е денес заменета со извесност „и веќе не постои заеднички универзум на значења – вели Милица Бакиќ-Хајден. – Како последица на тоа се појавија недоразбирањата и заемните етикетања, кои налагаат сè поголема претпазливост и одговорност кон другиот“ (2003, 90).

Но, токму улогата на интелектуалните работници на Балканот, таа хибридна *световна екумена*, би можела да ја преземе денес културната мисија на некогашните монаси. Ако монаштвото некогаш било „движење на отпорот“, и балканскиот нововековен „културен екуменизам“ би можел да претставува денес своевиден *чин на отпор*, кој зафрлените културни фрагменти од Балканот – небаре „згасени животни на патот на глобализацијата“ – ќе ги здружи во „витален парламент од хибридни култури“ (Bjelić 2003, 35). Но, не така што ќе ја отфрли/исклучи амбивалентноста од својот „балканистички“ дискурс, туку така што ќе ја *пресоздаде* во нова *ресемантизирана меморија* за Балканот и за Византија. И, така, наместо да постои како вечен „камен на сопнување“, *балканизмот/византизмот* би можел да стане конструктивна „точка на допир“, заедничко „место на сеќавање“, кое ќе го намали хоризонталниот антагонизам меѓу балканските држави и етникуми, активирајќи го вертикалниот систем на меѓусебна соработка во рамките на Европската Унија. Секако, тоа не го претполага (само) истакнувањето на одделните „историски специфики“, туку прифаќањето на заедничкото „специфично искуство“ не како балканска т(в)орба од минатото, туку како мудар одговор на сегашноста. Одговор што ќе ја рedefинира контаминираната сликата за Балканот и за Балканците, отворајќи пат кон една *продуктивна културна интеграција*, која нема да сугерира нов геополитички идентитет (некакви „апстрактна хомогеност“), туку (само)критичко *деконструирање* на претставата за малите балкански нации, кои одбиваат да живеат во *локален апартхејд* со колективна параноја, којашто му робува на војниот, политичкиот и дипломатскиот капитал од деветнаесет

сеттиот век (Savić 2003, 10). Само на тој начин би можеле да го пре(с)-вртиме паноптичкиот резон на Центарот и да создадеме нов „хоризонт на отпор“ против плиткоста на глобалната култура, помагајќи ѝ на денешна Европа да ја преосмисли амбивалентноста, па дури и да ја реинтегрира (!) во своето „нецелосно“ себство.

Зарем ова не е вистинската мисија на новиот, изворен балканизам – оној што ги спојува конститутивните разлики и парадокси во *неантагонистичка контрадикција* (Mošnik 2003, 101), постигнувајќи, притоа, *двојна деколонизација*: од една страна, како ослободување од западноевропскиот културен колонијализам, а, од друга, како отфрлување на регионалниот антагонизам и неговите хистерични форми на (меѓусебно) диференцирање. Така, отфрлајќи ги когнитивните менгемиња, ние не само којашто го реинтегрираме Балканот во просторно-временската рамка на Европа туку ја потврдуваме и *лојалноста кон регионот* – лојалност што не би била рецидив на некаковси провинциски менталитет, туку „упориште на отпорот против централизираната власт, (пред)весник на реформите и демократизацијата“ (Todorova, 73/19, 2005, 82)... Во времето идно.

Користена литература

- Albvaš, 56.2/1999: **Albvaš, Moris**. Kolektivno i istorijsko pamćenje. – *Reč: časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*, no. 56.2/1999, pp. 63-83 <<http://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec-56-2/>>.
- Asman 2011: **Asman, Alaida**. Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti. Biblioteka XX vek, Beograd, 2011.
- Asman, 56.2/1999: **Asman, Alaida**. O metaforici sećanja. – *Reč: časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*, no. 56.2/1999, str. 121 – 135.
- Assmann 2005: **Assmann, Jan**. Kulturno pamćenje: pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama. Vrijeme, Zenica, 2005.
- Bakić-Hajden 2003: **Bakić-Hajden, Milica**. Šta je to tako vizantijsko na Balkanu? – In: *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*, Časopis Beogradski krug. Beograd, 2003 (*Balkan as Metaphor. Between Globalization and Fragmentation*, eds. Dušan I. Bijelić & Obrad Savić, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 2002).
- Bakić-Hayden 2006: **Bakić-Hayden, Milica**. Varijacije na temu ‘Balkan’. Institut za filozofiju i društvenu teoriju Filip Višnjić, Beograd, 2006.
- Berk, 55/1999: **Berk, Piter**. Istorija kao društveno pamćenje. – *Reč: časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*, no. 55, 1999, str. 83-92 <<http://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/56/83.pdf>>.
- Bjelić 2003: **Bjelić I., Dušan**. Uvod: Dizanja ‘mosta’ u vazduh. – In: *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*, Časopis Beogradski krug, Beograd, 2003 (*Balkan as Metaphor. Between Globalization and Fragmentation*, eds. Dušan I. Bijelić & Obrad Savić, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 2002).
- Vajnrih 2008: **Vajnrih, Harald**. Leta: umetnost i kritika zaborava. Fabrika knjiga, Beograd, 2008.

Бугарија, Босна, Херцеговина, па дури и од некои области што се наоѓаат јужно од Стара Планина“ (Француски документи 1969, 98).

Во текот на XIX век се случува и процес на иселување од Македонија⁸, а масовните бегалски бранови на македонското население по 1878 година се резултат на ослободителните активности, економската нестабилност и постојаното насилство. По распаѓањето на слободната територија во Пијанец и по Кресненското востание, дел од населението се отселил.

Ситуацијата во Македонија е регистрирана во сите дипломатски извештаи од Балканот. На пример, во 1879 година министерот за надворешни работи на Русија, пишува: „Страдањата што ја зафатија Македонија, делумно се присутни и кај другите провинции на Империјата, но навистина многу што е посебно лошо во оваа провинција“ (Терзиоски 2002, 142). За последиците од востанието, напишал: „По настаните во Кресна многу од локалните жители биле принудени да се спасат во слободна Бугарија [...]“ (Терзиоски 2002, 142). Од друга страна, наоѓаме податоци и во документите на Македонската лига во врска со ситуацијата по востанието, за континуираната вооружена активност, како и за емиграцијата. Така, во обраќањето на Привремената управа на Македонија (Пирин Планина, 23.VI.1880)⁹, се вели: „Четничкото движење и Кресненското востание, всушност, беа протест против Берлинскиот договор со единствена цел да се изменат клаузулите и по пат на сила да се ослободи Македонија и да се создаде македонска држава [...] Востанието и неговиот трагичен крај прогонија од своите домови илјадници семејства кои во туѓина страдаат и се готови по цената на своите животи да се вратат“ (Димевски и др. 1985, 324).

2. Форми на зачувани сеќавања за миграциите

Овие настани се силно одразени во различни форми на зачувани сеќавања низ документите, етнографијата, фолклорот, патеписите, како и кажувањата, мемоарската литература, топонимите итн. Сите тие и многу други може да се сметаат како посебни спомен-простори и спомен-предмети, ако ја следиме категоризацијата на места на меморија, како топографијата и предметите, традиционални, како и уметнички дела и текстови (Кулавкова 2008, 41 – 43). Притоа, целта на ова истражување не е да се постигне сеопфатен преглед на сите извори, туку да се претстават компаративно различни примери што ја опишуваат општата состојба, како и емоционал-

⁸ Се смета дека традицијата за одење „на печалба“ започнува во северозападна Македонија и се шири во регионите на Охрид, Битола, Леринско, Костурско и понатаму (Спирковска 1971, 259 – 263; Анастасовски 2012, 254 – 274).

⁹ Упатено до министрите на Велика Британија, Франција, Германија, Русија, Австро-Унгарија и на Италија, како учесници на Берлинскиот конгрес, а копија до Комисијата на Европските сили за реформи во Европска Турција во Истанбул.

ната состојба на сведоците и раскажувачите. Проучувањето на спомените е многу комплексен потфат, во кој постои интеракција меѓу предметот на истражување, времето и истражувачот.

Имињата се јавуваат како значајни историски споменици, како носители на информации и интегрирани спомени од минатото, вклучувајќи го и одразот на миграциите (Стаматоски, Митков 2000, 7 – 14). Траги од миграција се наоѓаат во топоними во руралните средини и во микротопоними во градовите, како динамични структури на општеството и индикатори за промените¹⁰. Низ урбаната историја може да се детектира и влијанието на доселениците врз начинот како биле именувани местата на кои тие биле населени¹¹. Така, населувањето на муслиманите *мухаџири* во Македонија резултира со создавање населби, некои од нив наречени според името *мухаџир*. На пример, во Скопје е создадено „Мухаџир махала“ (т.н. Маџир/Маџар маало) на десната страна на реката Вардар, кое и денеска се нарекува исто така. Подоцна бил изграден Мухаџирски хамам (Вардар бања) и џамија на Фаик-паша (Мухаџир-џамија) (Ѓоргиев 2011, 493 – 506). Се појавува и населбата Маџари во околината на Скопје, која денеска е предградие (Шипан 1978, 64). Низ Македонија биле создадени и други населби наречени по мухаџирите: Куманово (Муџер маало), Свети Николе (Маџирска), Струмица (Маџирска), Кавадарци (Мухаџирска), Битола (Мухаџир) итн. (Шкријељ 2006, 168 – 169).

*Местоположбата
на Маџар маало
покрај реката Вардар
во Скопје
(фотографија:
Б. Ристовска-Јосифовска,
2016)*

¹⁰ Политичката стабилизација во првата половина на XIX век довела до забрзан економски, социјален, културен и архитектонски развој на македонскиот град и формирање слој на богати луѓе. Меѓутоа, политичката ситуација се променила, а Македонија останала во Османлиската Империја, што довело до слабеење на економијата и опаѓање на пазарот (Шипан 1978, 23 – 26).

¹¹ На пример, во градот Русе во Бугарија многу имиња на улици се поврзани со имиграцијата од Македонија: Битола, Вардар, Велес, Воден, Дебар, Мелник, Драма, Кавала, Кичево, Костур, Крушево, Скопје, Солун, Сер, Тетово и други (Симеонов 1929, 85 – 95; Ристовска-Јосифовска 2011, 46 – 47).

Наслов на реклама

*Улица во Маџар маало во Скопје
(фотографија:
Б. Ристовска-Јосифовска, 2016)*

Истражувајќи ги местата на зачувана меморија за миграциите и различните агли на гледање – сведоштво од себеси и сведоштво од другиот, ние можеме да се осврнеме на разни видови фолклорни или авторски дела од различно национално потекло. Фолклорот е интересно место на запаметена историја, чиешто основно јадро претставува фактот. Сепак, низ призмата на личната емоција и околината во одредено време, тоа станува специфична народна интерпретација. Македонскиот фолклор третира повеќе мотиви, коишто ги рефлектираат историските настани и времето. Во контекст на миграциите по Руско-турската војна, во многу малку фолклорни творби имаат мотив што се однесува за учеството во војната. Голем дел содржат револуционерни теми, посветени на настаните и ликовите во кругот на националните херои, па следствено можеме да ги истражуваме востаничките водачи, командантите, соборците и другите учесници во револуционерните настани во Македонија по војната и Кресненското востание. Песните и приказните со овие теми создаваат еден специфичен револуционерен фолклор (Ристовски 1973, 39 – 43; Бошначки 2000, 214 – 224).

Миграциите се меѓу најчестите теми во фолклорот, имајќи го предвид нивното масовно учество во секојдневниот живот на луѓето. Друг вид народна интерпретација на реалноста може да се дефинира во доменот на миграцијата поради работа и миграцијата како бегство од опасност. Тие обично ја нагласуваат „судбината на мигрантот“, посветувајќи централна улога на мотивите на одвојување, чекање, страдање и повикување (од оние што чекаат) или жалење и надеж за враќање дома (од оние што заминуваат). Креаторите ни покажуваат како овие активности се сублимирани во

секојдневниот живот, пеејќи за љубов, тага, работа и заработка, за животот и смртта во странство.¹²

Во однос на истражувањето на мотивите што се јавуваат во уметничкото творештво (Каровски 1974, 54 – 78; Миронска-Христовска 2007, 183 – 193), тие не се многу различни од оние во фолклорното творештво. Во тој контекст наведуваме неколку стиха напишани од Марко Цепенков во песната „Речењето на дедо Марко Цепенков“, поврзани со лошите услови и миграцијата за работа: „Македонец жално тажи / гледаеќи страшни маки / извршвани од зли Турци / над своите мили браќа / и над својте мили сестри, / избиени, ограбени, / домаќини запустени, / од пусти страв распадени / од својата татковина, / да се скитат по чужбина, / по чужбина: Бугарија / Бугарија и Србија / и дури во Влашка земја. [...]“ (Ристовски 2013, 145 – 146).

Записите и сведоштвата даваат поглед однатре во личните идеи и погледи. Во нарациите за себе и за другите авторите раскажуваат за разни аспекти од историјата на миграциите, давајќи специфична информација за настани и луѓе, презентирајќи ја преселничката филозофија однатре (Ristovska-Josifovska 2009, 107 – 119). Ова истражување се однесува и за индивидуалните трудови, чиишто содржини можат да служат како индикатори на историските и на културните околности. На пример, во некои книжевни текстови од Ефтим Спространов (учесник во Охридскиот заговор), Миронска-Христовска го испитува егзистенцијално прашање: „Зошто се преселивме тука?“ Последиците што ги искусува оној што се одлучува да замине таа ги дефинира како „одронување и откорнување“ (Миронска-Христовска 2007, 122 – 127). Имајќи ги предвид миграциите по Руско-турската војна, можеме да ги користиме и мемоарите на Зафир Белев, еден од учесниците во т.н. Охридски заговор (Белев 2001; Ристовски 2001; Аврамовска 2002, 129 – 140; Ристовская-Йосифовская 2006, 159 – 164). Неговите мемоари се директно сведоштво за овој заговор и последиците од него. На пример, Белев се сеќава за средбата на заговорниците, главно учесници во балканските ослободителни акции и војни. Тој се сеќава и на „капидан“ Илија Делија (доброволец во Руско-турската војна), којшто најверојатно гледа во неговите медали: „И тога капиданот го отвори козинчето горно што го имаше запетлано, мегер здола имал царвен џамадан. И тога капиданот тешко, тешко си се пулит во нишаните“ (Белев 2001, 38). Белев укажува и на цела низа социо-економски, културни и психолошки аспекти во животот на Македонците и преселничката филозофија од доцниот XIX век, кога напуштањето на татковината било гледано како спас. Авторот ја прераскажал својата лична драма, како и психолошките превирања на затворениците.

¹² За народните песни, приказни и во поговорките: Каровски 1974, 22 – 37; 79 – 102.

Навистина е интересен да се забележи начинот на кој луѓето ги доживуваат и ги толкуваат настаните од своето опкружување. На пример, македонскиот културно-национален деец Димитрија Чуповски, во својата автобиографија се сеќава на преселбата на неговото семејство, како резултат на теророт во регионот, кон крајот на XIX век: „Роден сум во 1878 година во Македонија, во Велешкиот округ во селото Папрадишта, во селанско семејство. Татко ми беше сиромав, наскоро по моето раѓање тој загина во борба со Турците, оставајќи ја мајка ми со многу бројно семејство“ (Ристовски 2012, 91). Притоа, тој се сеќава на фамилијарната преселба во Крушево по уништувањето на селото Папрадишта 10 години подоцна („Нашето семејство отиде да живее во гр. Крушево, каде што мене ме дадоа да учам молерски занает.“). Според некои информации од печатот (1888), селото било изгорено од албанскиот разбојник Фејзо од Црнилишта и неговата банда (Ристовски 2012, 92).

Подеднакво важни извори за истражување на меморијата на луѓето се и етнографските записи, напишани од страна на локални автори од разни историски епохи. На пример, Риста Огњановиќ-Лоноски во својата книга за селото Галичник во Македонија, меѓу другото пишува за генеалогииите на семејствата од овој регион, а со тоа и миграцијата е неизбежен тема. Во врска со влијанието на доаѓањето на Албанците, напишал: „По наездата на овие Албанци зулумќари, арамии, староседелците христијани се преселиле осум семејства во соседното село Осој, а останатите се раселиле во околните села. Останал само еден домаќин Трипун, на кого Албанците му ја гарантирале безбедноста. Ова се случило во 1877 година“ (Огњановиќ-Лоноски 2004, 94).

Различноста на материјалите, како историска, новинарска или уметничка литература, претставуваат основа за изучување на историската култура, вклучувајќи ја динамиката на интеракција на претставите од минатото и мислата на одделната епоха (Репина 2004, 40). Субјективноста, меѓу другото, може да ги изрази културно-историските карактеристики на времето. Во врска со истражувањата на историчарите, тие исто така имаат потреба да ги искусат околностите во земјата што е предмет на нивниот интерес. Во таа смисла се интересни описите и опсервациите на Виктор Берар, којшто престојувал во Македонија во доцниот XIX век. Врз основа на личното искуство тој ни оставил податоци за миграцијата на *мухаџирите* во Скопје, според расказани сведоштва за себе од вистински луѓе со кои се среќавал. Меѓу другото, тој пишува: „Околу стариот пазар и околу јаворите и гробиштата на стариот град повеќе маала се населени со *мохаџири* (емигранти¹³). Малиот Турчин, татарски тип, со бакарен тен, кој ни служи како водич и едвај зборува словенски; тој бил роден во Белград, каде што неговиот татко бил консиерж на тврдината. Стариот џандар со

¹³ Во оригиналниот текст: „*мохаџири*“ (émigrés), (Bérard 1900, 55).

три лузни, кој нè придружува и кој знае грчки, се вели дека е Мореанец: неговата фамилија се преселила од Мореа во Тесалија за време на грчката независност, а тој самиот емигрирал од Тесалија во Македонија во времето на анексијата“ (Bérard 1900, 55).

Патеписите се значаен извор за историчарот, како многу интимно искуство на нивните автори, нивен единствен израз на чувства и погледи. Од периодот на Руско-турската војна наоѓаме такви описи во пишувањата на разните кореспонденти на печатот и патници. На пример, францускиот кореспондент Леон Ижене се сеќава што доживеал во 1878 година на своето патување низ Македонија. Меѓу другото, тој ги опишува бегалците што талкале низ Македонија: „Во приквечерината дојде клетиот болен бегалец, кој го видовме сношти во Паланка, тресејќи се од температура, па чучна близу до огништето. Тој не беше нашол место во жандармериската станица и од еден часот талкал, полумртов од студот, за да најде преноќевалште. Но уште и не беше побарал ништо, кога свирепиот Јенки брутално го избрка, викајќи му: јок (не), еден од ретките турски зборови што го беше научил да ги изговара неправилно. Ова возлено лице реагираше како да беше дома, заборавајќи дека би можеле да го отпуштат на ист начин. Го ангажирав Пиетро, неговиот преведувач, да го замоли чорбацијата да му даде едно друго засолниште на несреќниот мохацир, што беше и сторено“ (Матковски 2001, 325 – 326).

По патот понатаму, во Куманово, тој сведочи за толпата на бегалци во сите насоки: „Многу млади Арнаути и жени бегалци, патувајќи во спротивни правци, веќе се задржаа овде повеќе дена заради желби кои тешко се задоволуваат, без големо претерување. Овие две струи од спротивна насока изгледа како да се сретнале тука. Бездруго, меѓу овие патници, дојдени од многу далечни места, имаше мали крадци. Еден млад турски сирак, полузамрзнат и недоволно облечен, долго ме гледаше, без да се осмели да ми упати збор. Тој остануваше по цели часови пред мојата врата и жално ме следеше секој пат кога излегував. Изгледаше како да моли за моја поддршка“ (Матковски 2001, 330 – 331).

Леон Ижене сведочи и за ситуацијата во Скопје и трговските прилики поврзани со имиграцијата на мухацирите: „Во ова време се продаваа многу работи, по ниска цена. Черкезите и мохацирите, наоѓајќи се во немоќност да го исхранат добитокот, немајќи ни време, ни потребна сила да го заколат и да го продадат, се ослободуваа од него за каква било цена или речиси без пари“ (Матковски 2001, 348).

Со оглед на тоа што записите на сеќавањата не можат да се ограничат со национални или религиозни рамки, а спротивното гледиште е скапоцено за историчарот како внатрешен поглед во емотивните искуства на реалноста што ја истражува, токму поради дискрапанцата кога се гледа од различни агли, ние прикажуваме примери на сеќавања од различни и спротивни „случаи за проучување“ (“study cases”): имигранти во Македонија и македонски емигранти надвор. Така, турскиот пешадиски капетан

Шемсудин Селаникли (родум во Солун), во врска со Руско-турската војна и миграцијата на муслиманските бегалци, го објаснува своето лично разбирање, видено од османлиска страна, во книгата „Македонија – историја на револуционерниот период“ (1908): „Се потпиша Санстефанскиот договор, кој ќе го понижи нашиот чесен народ. Исламското население беше принудено на преселба во крајно бедни услови. Сместувањето на муслиманските бегалци, кои се слеваа во Истанбул и Румелија, не можеше да се реши и на сите страни се наидуваше на спротивставување. По реакцијата на Англија и организирањето на Берлинскиот конгрес се потпиша договор“ (Селаникли 2011, 139).

Моментот на напуштањето на домот и започнувањето на релокацијата е важен и се памети. На пример, низ приказните на потомците на мухацирите што се доселиле во Македонија го наоѓаме сеќавањето на Челебија Арнаутовиќ (Дудина), родена во Никшиќ (1869) и умрена во селото Хасанбегово (1935)¹⁴. Нејзините сеќавања биле пренесени во Мемоарите на Џемаил А. Мехмедовиќ, чијшто прадедо Селим и прадедо Мехмед се доселиле во Хасанбегово во 80-тите години на XIX век. Според овие сеќавања околу одлуката на жителите на мигрираат: „бил направен договор сите заедно да тргнат по завршувањето на молитвата (иќиндија), а дотогаш сите да се подготват за заминување... На пат ги зеле и децата, а тие што не можеле да одат, ги качувале на магариња, коњи и на маски, кој имал, а кој немал, децата ги носеле татковците, мајките и пораснатата челада... се носело и храна за пат, па тогаш, ако било можно да се понесе, нешто од алиштата за покривка или некое говедо да повлече зад себе. Кога се тргнувало на пат, по обичај, секое семејство понесувало по малку земја со себе и сите по ред го бакнувале куќниот праг со надеж дека еден ден Аллах ќе се смилува и ќе ги врати во нивните огништа“ (Шкријељ 2006, 141 – 142).

Миграциите се одразени и во сеќавањата на потомците на емигрираните Македонци. Во нивната меморија може да се најде индиректна традиција на неколку генерации наназад, иако повеќето од информациите недостигаат, како и деталите за иницијалната миграција. На пример, предисторијата на емиграцијата од Македонија кон областа Тузлук во Бугарија може да се следи од крајот на XIX век, односно од настаните кон крајот на Руско-турската војна, ослободувањето на Пијанец и Кресненското востание. Забележано е дека 7,000 македонски мигранти, коишто пристигнале во областите на Кустендил и Дупница за време на зимата 1879/80 година, биле диспергирани во различни правци неколку месеца подоцна. Дел од нив се преселил во некои села во Тузлук (Любенова 2005, 92), на местата на муслиманското население што се отселило по создавањето на бугарската држава. Што се однесува за патот на преселниците, нивните потомци

¹⁴ Подоцна станува населба во Скопје наречена Синѓелиќ, а денеска Методија Андонов-Ченто.

кажуваат многу приказни. Така, Марија Богданова од Долна Златица вели: „Во тоа време преселувањето од Македонија е сврзано со многу тешкотии [...] Тие тргаат на многу тешко патување – со мали деца, многучлени семејства; по патот среќаваат делови од поразената турска војска, треба да сопираат, да се кријат. Движењето траело со години. По расказот на прабаба Елена за време на една таква средба со турската војска, тие толку се исплашиле што побегнале да се кријат во блиската шума и си го изгубила најмалото дете. Имале неколку деца. Откако поминала опасноста, мајката се вратила и го нашла бебето живо. Преселниците се движеле организирано – со свои водачи, според утврден ред и правила [...]“ (Атанасова и др. 2005, 187 – 188).

Сведоштвото што е базирано на меморија би можело да се третира како историски извор, а особено кога е поврзано со трауматичен настан и носи информација за историски настани што биле лично искусени. Илустративен е примерот со приказната на Ѓ. Д. Андонов, којшто, сеќавајќи се на своето детство, раскажува за 103-годишната баба од селото Пиринец (во регионот Тузлук во Бугарија). Според него, таа знаела одеднаш да почне да вика: „Леле, бегајте, деца, Турците идат, ќе нè колат“ (што може да упатува на можноста таа да се сеќавала на трауматично искуство од родниот крај) (Ристовска-Јосифовска 2011, 34).

Барајќи одговори низ сеќавањата што се однесуваат за миграциите, времето и причините за емиграција, начинот како се случила имиграцијата, како и врз основа на сите презентации и интерпретации на историските настани, можеме да повлечеме некои базични заклучоци и така да ги разбереме искуствата и различните дискурси. Присилната миграција е трауматичен чин, без оглед на субјектите што се инволвирани и насоките на преселбата. На секоја од страните наоѓаме елементи на сила, страв, чувство на жал за дома, борба за опстанок или неподнослив товар од имиграцијата на туѓинци, незадоволство и отпор против дојденците, борејќи се за опстанок. Изучувањето на животот на мигрантот започнува со бегството од татковината, миграцијата во земјата приемник, а потоа низ фазите на функционирањето во новата средина, заработката за живот и учеството во социјалниот и културниот живот.

Миграциите како движење на населението претставуваат посебен цивилизациски феномен и се одвиваат низ сите историски епохи. Во својата суштина тие се есенција на етничкиот развој, етнокултурното структурирање и општествено-политичкото организирање на цивилизациите. Миграциите претставуваат прилично сложена целина, составена од низа одделни, но поврзани активности на еден меѓусебно зависен процес на отселување и вселување, со целата комплексност на дејствата: од појдовните мотиви и причини, преку одлуката за преселба и движењето, па до вселувањето и адаптациониот процес или повторното селење/враќање. Истовремено, истиот редослед на процесот отселување – вселување се случува и

на напуштените локации. Сето тоа влијае на културата, идентитетот, нацијата, како и сите аспекти на животот на една личност. Ако се погледне во македонскиот етнокултурен процес, миграцијата е составен дел на историските слоеви, детерминирајќи ги и етничките процеси и како фактор во историскиот развој оставила белег на историските епохи.

Литература

- Аврамовска 2002: **Аврамовска, Наташа**. Записи за секидневниот дипломат (Зафир Г. Белев, 1845, Охрид –1907, с. Костец), *Книжевен контекст. Споредбени проучувања*, Скопје, 2002, 129 – 140.
- Анастасовски 2012: **Анастасовски, Ник**. Борбата за македонскиот идентитет 1870 – 1912. Скопје, 2012.
- Андонов-Полјански 1981: **Андонов-Полјански, Христо**. Учеството на Мирослав Хубмаер во Кресненското востание. Одбрани дела, 2. Скопје, 1981.
- Атанасова и др. 2005: **Атанасова, Кина. Димитрова, Марија. Ташева, Виолета и др.** (съст.). Памет за Тузлука. Историја и култура. Велико Търново, 2005.
- Белев 2001: **Белев, Зафир**. Мемоарски записи за Охридскиот заговор (расказ на македонски јазик). Подготвиле: Блаже Ристовски и Никола Целакоски. Охрид, 2001.
- Bérard 1900: **Bérard, Victor**. La Macédoine [Macedonia]. Paris, 1900.
- Бошначки 2002: **Бошначки, Иван**. Војводата Дедо Иљо Малешевски низ народните песни од Малешевијата и од Пијанец. – In: Војводата Иљо Марков-Малешевски и неговото време. Меѓународна конференција 6 – 7 Мај 2000 во Берово. Берово, 2002.
- Вражиновски 2001: **Вражиновски, Танас**. Македонското иселеништво – состојби и перспективи во неговото проучување. – In: Прв меѓународен научен собир „Иселеништвото од Македонија од појавата до денес“ (Крушево 3 – 5 август 2000). Скопје, 2001, 5 – 19.
- Гоцев 1988: **Гоцев, Славе**. Национално-револуционни борби в Малешево и Пијанец 1860 – 1912. Софија, 1988.
- Димевски, Поповски, Шкариќ, Апостолски 1985: **Димевски, Славко; Поповски, Владо; Шкариќ, Светомир; Апостолски, Михаило**. Македонската лига и Уставот за државно уредување на Македонија од 1880. Скопје, 1985.
- Ѓоргиев 2011: **Ѓоргиев, Драги**. Мухацир Махала у Скопљу крајем XIX века. – In: Бојана Миљковић-Катић (ред.), Просторно планирање у Југоисточној Европи (до Другог светског рата), Београд, 2011, 493 – 506.
- Каровски 1974: **Каровски, Лазо**. Печалбарството во македонската литература, Скопје, 1974.
- Матковски 1985: **Матковски, Александар**. Македонскиот полк во Украина. Скопје, 1985.
- Матковски 2001: Македонија во делата на странските патописци 1875 – 1878. Матковски, Александар (подгот.). „Ѓурѓа“, Скопје, 2001.
- Миновски 1973: **Миновски, Михајло**. Борбата на месните македонски водачи за зачувување на самостојноста во раководењето со Кресненското востание. – *Гласник*, 1, XVII, Скопје, 1973, 87 – 110.

- Миронска-Христовска 2007: **Миронска-Христовска, Валентина**. Македонската преродба. Скопје, 2007.
- Огњановиќ-Лоноски 2004: **Огњановиќ-Лоноски, Риста**. Галичник и Мијаците. Скопје, 2004.
- Поплазаров 1978: **Поплазаров, Ристо**. Ослободителните вооружени борби на македонскиот народ во периодот 1850 – 1878. Скопје, 1978.
- Правилата 1980: Правилата – Уставот на Македонскиот вистанички комитет во Кресненското востание. Скопје, 1980.
- Репина 2004: **Репина, Лорина Петровна**. Историческая память и современная историография. – *Новая и новейшая история*, 5, 2004.
- Ристовска-Јосифовска 2011: **Ристовска-Јосифовска, Билјана**. Миграциите низ документација и традиција (врз примери од Русе, Варна и областа Тузлук во Бугарија). – In: Билјана Ристовска-Јосифовска (ред.), Миграции на Балканот. Билатерални истражувања. Скопје, 2011.
- Ристовска-Јосифовска 2006: **Ристовска-Јосифовска, Биљана**. Автобиографическите тексты литературных деятелей г. Охрида Григора Прличева и Зафира Белева (в культурологическом контексте). – In: Мировая литература в культурном контексте. Пермь, 2006, 159 – 164.
- Ristovska-Josifovska 2009: **Biljana Ristovska-Josifovska**, The Migrations as Reflected in Narratives Written by Migrants (Self-Identification and Presentation for Posterity). – *Ethnologia Balkanica*, 13/2009, 107-119.
- Ристовски 1973: **Ристовски, Блаже**. Ѓорѓија М. Пулевски и неговите книшки „Самовила Македонска“ и „Македонска Песнарка“. Библиотека на списанието „Македонски фолклор“, 1, Скопје, 1973.
- Ристовски 1999: **Ристовски, Блаже**. Историја на македонската нација. Скопје, 1999.
- Ристовски 2001: **Ристовски, Блаже**. Мемоарските записи за Охридскиот заговор на македонски јазик од Зафир Белев. Посебен отпечаток. Скопје, 2001.
- Ристовски 2012: **Ристовски, Блаже**. Димитрија Чуповски (1878 – 1940) и Македонското научно-литературно другарство во Петроград. Скопје, 2012.
- Ристовски 2013: **Ристовски, Блаже**. Македонски литературни пројави од Лозарството до Другарството. Предговор, избор, редакција и коментари акад. Блаже Ристовски. Скопје, 2013.
- Селаникли 2011: **Селаникли, Шемсудин**. Македонија – историја на револуционерниот период, Предговор, превод и коментари д-р Драги Ѓоргиев. Скопје, 2011.
- Симеонов 1929: **Симеонов, С**. Русе в миналото и днесъ. Исторически, географски и статистически бележки с план на града. Русе, 1929.
- Спирковска 1971: **Спирковска, Лепосава**. За некои мијачки печалбарски обичаи, посебно од Галичник. – In: Харалампие Поленаковиќ и др. (Ред.). Бигорски научни и културни средби, I, Гостивар, 1971, 259 – 263.
- Стаматоски, Митков 2000: **Стаматоски, Трајко**. **Митков, Маринко**. Јазикот на имињата. Скопје, 2000.
- Стоичовски 2002: **Стоичовски, Благој**. Двомесечната слобода на Пијанечката Република. – In: Војводата Иљо Марков-Малешевски и неговото време. Меѓународна конференција 6 – 7 Мај 2000 во Берово. Берово, 2002, 36 – 47.

- Терзиоски 2002: **Терзиоски, Растислав.** Руски извори за состојбите во Македонија и за делувањето на Илија Малешевски (1875 – 1879). – In: Војводата Иљо Марков-Малешевски и неговото време Меѓународна конференција 6 – 7 Мај 2000 во Берово. Берово, 2002, 142 – 143.
- Трајановски 2002: **Трајановски, Александар.** Нови сознанија за животот и дејноста на војводата Иљо Марков-Малешевски 1805–1898. – In: Војводата Иљо Марков-Малешевски и неговото време. Меѓународна конференција 6 – 7 мај 2000 во Берово. Берово, 2002.
- Trifunoski 1988: **Trifunoski, Jovan.** Albansko stanovništvo u Makedoniji. Beograd, 1988.
- Узер 2013: **Узер, Тахсин.** Тахсин Беј ја објаснува Македонија (историја на комитството во Македонија и последната османлиска управа). Превод од турски јазик Зоран Спасовски. Македоника, Скопје, 2013.
- Француски документи 1969: Француски документи за историјата на македонскиот народ, VI, I (1878–1879). Андрија Лаиновиќ, Иван Катарџиев, Љубомир Герасимов (ред.). Скопје, 1969.
- Ќулавкова 2008: **Ќулавкова, Ката.** Дискурсот на меморијата и неговото толкување. Кодот на меморијата. – In: Ката Ќулавкова (ред.), Интерпретации. Европски проект за поетика и херменевтика. Меморија и интерпретација. Скопје, 2008.
- Шипан 1978: **Шипан, Борис.** Македонските градови во XIX век и нивната урбана перспектива. Скопје, 1978.
- Шкријељ 2006: **Шкријељ, Рецеп.** Мухацирската криза и населувањето на Бошњациите во Македонија 1875 – 1901. Скопје, 2006.

НИ(И) ВАМУ НИ(И) ТАМУ: ВИДЛИВИОТ ИСЛАМ ВО ИДЕНТИТЕТСКИТЕ КОНСТРУКЦИИ НА БАЛКАНСКИТЕ МУСЛИМАНИ ОД ЈУЖНОСЛОВЕНСКО ПОТЕКЛО

Мирјана П. Мирчевска

Апстракт. Рефератот се занимава со прашањето на идентитетските конструкции во однос на исламската религија. Текстот вклучува анализи што се направени врз основа на примерот на јужнословенската повеќеетничка, повеќенационална муслиманска популација: Македонци, Босанци/Бошњаци, Црногорци, Санџаклии, Горанци, кои живеат на територија на некогашната СФР Југославија. Тежиштето на рефератот е ставено врз можните, објективно присутни, видливи инаквости во секоја од овие заедници засебно, кои произлегуваат од различните историски контексти, религиозни, општествени, политички, економски, културни случувања на просторот на Балканот. Промените што се случуваа(т) на балканскиот простор во однос на наведените констелации во последните неколку децении, нивната различна рефлексивност врз исламуваното словенско население и нивниот различен третман и статус, исто така се предмет на опсервација и анализа. Аспектот на истражувањата е од доменот на етнологијата и антропологијата, со истражувачки методи и теоретско-методолошки начини на презентирање на добиените резултати карактеристични за овие науки.

Клучни зборови: етнички идентитет, ислам, јужни Словени, Македонци, Босанци/Бошњаци, Горанци, Црногорци, Санџаклии

Abstract. The paper deals with the question of identity constructions in relation to the Islamic religion. It includes analyzes based on the example of South Slav multiethnic, multinational Muslim population Macedonians, Bosnians/Bosnaks, Montenegrins, Sandzhaks, Gorans, who lived on the territory of the former Yugoslavia. The focus of the paper is placed on the possible, objectively present, visible differences in each of these communities respectively, arising from different historical contexts, religious, social, political, economic and cultural developments in the Balkans. The changes that happened and are still happening in the Balkans with regard to these constellations in the last few decades and their different impact on the Islamized Slav population and their different treatment and status, are also subject of observation and analysis. The aspect of the research is in the domain of ethnology and anthropology, research methods that are used and theoretical and methodological ways of presenting the results are typical for these sciences.

Keywords: ethnic identity, Islam, South Slavs, Macedonians, Bosnians/Bosnaks, Gorans, Montenegrins, Sandzhaks.

Културната антропологија како посебна наука во рамките на својата област на проучување се занимава и со проучување на религиите, поврзувајќи се најпрво со етнолошките проучувања на материјалните, духовните и социјалните аспекти на живеењето во традициските или современите култури. Но, антропологијата не се знимава само со едноставно собирање и интерпретирање на фактите, туку, пред сè, со анализирање на тие факти, претставувајќи ги во контекст на формите и структурите на културите. Антропологијата на религијата, како дел од социјалната и културната антропологија, првата прифатена од англиската школа за проучување на човекот како општествено битие, а втората од американската школа, првично како интересна афера ги одбира т.н. егзотични и помалку познати религии. Подоцна, особено во последните педесетина години, го проширува полето на интерес занимавајќи се со проучување на религиите поцелисходно, темелно и во определен контекст. Првичниот фокус на проучување на религиите бил насочен кон двете големи религии – хебрејската и христијанската за подоцна да се прошири и на исламската. Напоредно со класичните религиски учења, било потребно да се вклучат проучувањата на дотогашната обредна практика, која се состоела од мноштво верувања што имале претхристијански карактер и кои дотогаш (а неретко и денес) се третираше како пагански. Многу од елементите на т.н. паганска религија (која, бидејќи временски не е прецизно дефинирана, можеби е подобро да се нарекува – претхристијанска), најпрво христијанското учење, а потоа и поновите религии, ги вклучуваат во своето учење. Се разбира, црквата има сопствено објаснување за нив, неповрзано со наследство од претхристијанскиот период. Подоцна, со индустриската револуција, развојот на научната мисла и практика, а особено со појавата на секуларизмот како идеја, започнува севкупната критика на религиските постулати, особено на христијанските, како застарени, невестинити, научно недокажани, мистични и погрешни. Така, антропологија на религијата добива проширено поле за работа и други задачи: да ги објаснува и да ги систематизира формите на религиските практики, толкувајќи ги значењата на поодделните обреди (ритуали) што имаат централна улога во религиското живеење. Обредите (кои се дел од обичаите) имаат улога да ја чуваат заедницата, јавно манифестирајќи ја солидарноста на членовите на заедницата, на тој начин потврдувајќи го нејзиното заедништво. Во антрополошката наука ова е дефинирано како интегративна функција на религијата, дефинирана од страна на Емил Диркем, кој религијата ја разбира во контекст на нејзината важност не за поединецот, туку како институција на постојниот општествен систем.

Религискиот идентитет, како и кој било друг идентитет, од една страна, содржи елементи на припадност кон нешто, истоветност со нешто, контекст кој на индивидуата ѝ овозможува одредена перспектива низ која ќе гледа на светот, конкретни животни начела, но, од друга страна, му покажува на поединецот и различност или неприпаѓање кон нешто друго. Тој,

исто како и другите идентитети, гради слоевитост, менливост и постојано е во одредено проникнување со другите идентитети¹. Религискиот идентитет се формира во сферата на комуникацијата и социјализацијата, опстојувајќи преку лојалноста кон таа заедница, развивајќи се низ учеството во колективните обредни случувања. Тој е зависен од степенот на интеграција на поединецот во религиската заедница, од општиот степен на прифаќање или неприфаќање на религијата во општеството. Сепак, модерната антропологија на религијата смета дека културата е основната рамка каде што религијата добива своја автентична форма, независно од тоа колку нејзината доктрина и воспоставената религиска организација се силни и добро дефинирани. Ова значи дека универзалните религии не се секаде (и во временска и во просторна смисла) еднакви, така што многу е пореално да се зборува за конкретна муслиманска или христијанска заедница (или поединец) отколку генерално за христијанството или за исламот. Најпосле, не можат да се занемарат и влијанијата врз религиите што ги имаат светските случувања, од видот на глобализацијата, или влијанијата на развојот на технолошката цивилизација. Се поставува прашање: Што да прави со нив антропологијата? Дали да ги отфрли како неавтентични, како лажни, како ненаши, или да ги прифати?

Современиот свет, без сомневање, целосно е одбележен со важноста на прашањето за идентитетот, што сè повеќе се изразува и во правците на современите општествени и научни истражувања. Денес речиси и да не постои држава во која сите нејзини жители имаат целосно заеднички идентитет. Всушност, единствениот заеднички идентитет им е државјанството, а и тоа може да биде двојно. Што се однесува до религискиот идентитет, тој за државата би требало да е приватна работа на поединецот. Но, дали е тоа така во современите држави?

Второ прашање што си го поставува антропологијата на религијата е каква е релацијата религија – идентитет (културен, верски, етнички, дво-слоен, повеќеслоен...). Балканското, но и поширокото европско општество, денес минува низ разновидни кризи, погодувајќи ги различните аспекти на човековото опстојување, истовремено рефлектирајќи се врз многу сегменти – политички, идеолошки, општествени, економски, културни.

Се поставува прашањето: Што се случува со религискиот идентитет во постсоцијалистичките земји, каква што е и нашата?

За време на социјалистичкиот период религиските чувства на поединецот не беа забранувани, но во секој случај беа маргинализирани, јавно за нив не се зборуваше масовно. Немаше ништо за календарските празници ниту во јавните медиуми, ТВ и печатот, во училиштата не се зборуваше за

¹ Повеќе за ова види кај: **Светиева А.** Миграции – прашања за идентитетот. – *Етнолог*, бр. 9, Скопје, 2000.

празнувањата, а многумина не знаеја за деновите кога има некој религиски празник². Одредени симболи, кои во останатиот дел на Европа се врзуваа со религиозни случувања, во СФРЈ се врзуваа за граѓанските празници. Таков беше случајот со божиќното дрво, кое се трансформира во новогодишна елка, блиска секому без разлика на религиската припадност. Ја китеа и христијани, и муслимани, и атеисти и сите други. Но, по осамостојувањето на републиките во држави, од каде што произлегоа и христијански католички, христијански православни и муслимански држави (Босна и Херцеговина, Косово), одеднаш религискиот идентитет од категоријата „невидлив“ помина во категоријата „видлив“.

Можеби највидлива и јавно најманифестирана во целокупното кризно живеење на балканските постсоцијалистички земји е кризата на идентитетот на различните заедници. Познато е како функционираа социјалистичките држави каде што на власт беше комунистичката партија претставена преку комунистичката идеологија со забележителна поларизацијата на симболичките дискурси. Но, ако го имаме предвид југословенското социјалистичко/комунистичко општество, а со него се занимаваме во случајов, тогаш на релација држава – религија (црква) не може сосема да се повлече некакво равенство во вид на еднакви застапености. Имено, во СФР Југославија на државно-политичко институционално ниво владееја еднакви правила на однесување (прифаќање/неприфаќање), но на религиозно ниво постоеја разлики, кои произлегуваа од конфесионалната припадност на „народите и народностите“ што живееја во државата. Така, генерално, од јужнословенското население Словенците и Хрватите беа христијани католици, Македонците, Србите и Црногорците во мнозинство ортодоксни христијани – православни, а Муслиманите – припадници на исламот. Освен тоа, постојат (и тогаш и денес) Македонци, Срби и Црногорци со исламска религија. Во југословенското секуларно општество црквата и сите други религиски вербални и невербални (сакрални) белези беа видливо одвоени од државата. Се разбира дека имаше помали или поголеми отстапувања од ова правило, но не беше многу зборувано за тоа, и многумина кои беа припадници на друга религија – не знаеја за постоењето на тие отстапки. На пример, католиците имаа можност 1 – 2 ноември да го прославуваат како Ден на мртвите на ниво на републички празник во Словенија и во Хрватска, но православните Задушница не ја имаа издигнато на тоа ниво, иако во народната традиција на Македонците, Србите и на Црногорците таа постоеше и се практикуваше. Од друга страна, на национално ниво православната црква е поврзана со етносот, па така и нејзината улога, ос-

² **Мирчевска М. П.** Между вјрата традицијата и забавлението (антрополошки поглед). – *Academica Balkanica*, 3 („Заврџане“ на религиозноста). Етнографски институт с музеј, Софија, 2007, с. 59.

вен верска, е и идентитетска, односно Македонската православна црква е поврзана со македонскиот народ, Српската православна црква – со српскиот народ. Така, црквата е некој вид национална институција, многу важен сегмент за поврзување на припадниците на националниот идентитет. Во текот на историските периоди токму црквата се покажала како чувар на националните христијански традиции, особено во периодот на Отоманската Империја. Таа поврзаност е особено присутна денес, кога е јавно видлива поврзаноста на државните власти со црквата, од една страна, или поврзаноста со исламот на претставниците на власта со исламска религија. Така, во сите денешни држави кои произлегоа од некогашната СФР Југославија дојде до своевиден премин на религискиот идентитет од латентен, скриен, невидлив во манифестен, јавен и видлив. Самодефинирањето и самоидентификацијата според религиската припадност стана нешто што само по себе треба да се прикаже јавно. И тоа од највисоко ниво.

Многумина теоретичарите кои се занимаваат со прашањето на религискиот идентитет, сметаат дека религискиот идентитет, како и другите идентитети, само приближно е одреден и дека не постои идентитет одреден еднаш засекогаш. Ваквиот заклучок се потврдува и во денешната практика, чии сведоци сме ние и нашите современици. Во последниве педесетина години пред наши очи се менуваа постојните и познати културни, религиски, верски идентитети, кои резултираат со создавање нови или доведуваат до приклучување на еден кон друг групен, етнички или културен идентитет. Така, бидејќи самиот идентитет е резултат на некои процеси на идентификација на внатрешните релации, тој може да се менува во согласност со промените на тие релации и односи. Личниот и групниот идентитет се конструира во процесот на персонална и групна интеракција и е под влијание на општествените и на културните промени од кои поединецот или групата изведува систем на идентификација на чија основа се пронаоѓаат во својата околина. Една генерација формативно ѝ влијае на друга по пат на групна идентификација. Свеста на поединецот за припадност не се создава само и исклучиво благодарение на изолираноста, туку, пред сè, со меѓусебно спротивставување на разликите што луѓето ги истакнуваат за да ги утврдат, пред сè – етничките граници.

Доколку го анализираме во историски контекст религискиот идентитет, со исклучок на социјалистичкиот период од половина век, може да се забележи дека станува збор за идентификација која била речиси на прво место во животот на балканските заедници. Започнувајќи од релативно блиското средновековие, односно византиската култура, преку отоманскиот период и исламската култура, сè до појавата на нациите во современиот дваесетти век, па до денес, преку религијата се формирале базичните однесувања на поединците кон себеси, кон сопствената заедница и кон другите заедници, различни од себе. Во овој контекст постојат и најголемите разлики меѓу индивидуалното чувство и проучувањата на етничкиот идентитет

на институционално ниво. Одредени автори, како што е Симон Енлое, ја сметаат религијата за еден од корените на етничката диференцијација³. На територијата на Република Македонија ова прашање е многу добро познато со Македонците со исламска религија⁴.

Исламизацијата како процес што го спроведувала Отоманската Империја во периодот кога војнички и институционално била слаба, не била поврзана само со Македонците туку и со сите други балкански заедници (Албанци, Власи, Срби, Бугари, Црногорци и помал дел Хрвати од Босна). Исламското учење не правело разлика меѓу професионалната и етничката припадност на поединецот или групата. Таканречениот милет-систем функционираше, а исламот бил идентификуван помалку како теолошка идеологија, а повеќе со турската власт и држава. Токму поради тоа за Македонците, исто како и за другите балкански словенски и несловенски народи, долго време преовладувало мислењето дека „да се биде муслиман значи да се биде Турчин“⁵. И исламизираните Македонци настојувале да добијат нов етнички идентитет – најпрво Турчин⁶, подоцна и Албанец. Се разбира дека оваа појава не е присутна кај сите Македонци со исламска вероисповест⁷. Постојат етнички предели (Река) каде што целосно е јасна независноста на етничкиот од религискиот идентитет, односно тоа дека да се биде Македонец не значи да се биде само христијанин, туку напротив, македонскиот етнички идентитет не е зависен од нивната исламската религиска припадност⁸.

Во етнолошката и антрополошката наука идентитетот дефиниран според верската припадност не е непознат и се нарекува верски идентитет. Дефинирањето на поимот култура секако би можело да помогне во дефинирањето на поимот културен идентитет, кој од своја страна, пак, би можело

³ **Enloe Simon.** Religion and Ethnicity. Perspectives in ethnicity. Hague – Paris, 1978, s. 347.

⁴ **Мирчевска М. П.** Улогата на религијата во јавниот дискурс при конструирање на етничкиот идентитет: современи македонски случувања. МАНУ, Скопје, 2016.

⁵ **Лиманоски Н.** Исламизацијата и етничките промени во Македонија. Македонска книга, Скопје, 1993, стр. 39 – 40, 361. За процесот на исламизација на Балканот и во Македонија објавена е обемна литература, дадена во книгата.

⁶ Повеќе за ова види кај: **Korm Zorz.** Multikonfesionalne zajednice. Sarajevo, 1977, str. 272 – 275.

⁷ **Мирчевска П. М.** Современные конструкции идентичности на примере македонцев-мусульман. – В: Славяне-мусульмане на Балканях: язык, культура, идентичность. Институт славяноведения РАН, Москва, 2014, с. 127.

⁸ **Лимановски Н.** Проблеми со етничкиот идентитет на исламизираните Македонци. – *Етнолог*, 1, Скопје, 1992, стр. 45 – 57; **Мирчевска М.** Сумарен осврт на етничкиот идентитет врз основа на неколку теории. – В: Музеи на Македонија. Зборник Етнологија, 3. Скопје, 2005, стр. 67 – 68.

попрецизно да го определи поимот културна заедница, која на крајот би помогнала во објаснувањето/дефинирањето/поимањето на Торбешите како специфична/засебна културна заедница. Самата култура, која е менлива, истовремено ја чинат утврдени обрасци на однесување дефинирани како структура или модел. Културата ја одредуваат јазикот, симболите, вредностите, верувањата, нормите, обичаите и правилата на однесување, материјалната култура. Неоспорно е дека културниот идентитет е еден од идентитетите што не одредува, и во голема мера го условува нашиот начин на живот, иако за него во таа смисла понекогаш помалку се зборува отколку за половиот, семејниот, националниот или професионалниот идентитет⁹. Но, не е единствен ниту културниот идентитет: постојат бројни варијанти на културен идентитет, а како најприсутен во науката е поткултурниот идентитет. Денес тежиштето на истражувачите е ставено врз зачувувањето на идентитетот на локалната култура во услови на постојано влијание на соседните подалечни или поблиски култури. Во традиционалното општество, на кое ѝ припаѓа и културната заедница на македонското муслиманско семејство, во кое средиштето на целокупниот живот бил сродничкиот систем, сè се споредувало и се вреднувало во однос на групата, а не на поединецот. Ако во оваа смисла го разбереме идентитетот во контекст на локалната култура, тогаш би можеле да разговараме за конкретна локална култура со сопствен идентитет. Иако поткултурните идентитети денес најчесто се врзани за урбани средини, сепак, можеме да кажеме дека заворените традиционални селски заедници истовремено претставуваат и поткултурни заедници со сопствен начин на живот, сопствени правила кои се почитуваат и сопствени симболи. Исламизацијата на населението што живеело во западните области на Македонија бил процес кој траел неколку векови и чија рефлексija се чувствува во многу сегменти од народното живеење. Свкупни промени постепено се случувале не само во промената на конфесионалната припадност, иако таа во првите децении по исламизацијата била повеќе декларативна отколку суштинска, туку и во семејното живеење, облеката, храната, како и во одделни сегменти од обредната практика, иако тука промените навлегувале многу побавно. Облеката, која пред доаѓањето на Османлиите била со типично балканско-словенски одлики, по примањето на муслиманската религија постепено почнала да се менува. Се разбира дека прифаќањето на новите облековни елементи оделе како втора или трета фаза од јавното манифестирање на веќе прифатената исламска религија. Бидејќи исламот од македонското население бил прифаќан со различен интензитет, и прифаќањето на облеката карактеристична за исламско-ориенталната култура, во разни етнографски предели одел со различна применетост.

⁹ **Micunovic N.** Kulturni identitet na prostoru bivse Jugoslavije. – *Filozofija i drustvo*, XII, Beograd, 1997, str. 147.

Верските идентитети се резултат на заедничката комуникација и социјализација и се засновани врз основа на усогласување на културите и културните елементи – систем на вредности, митови, симболи и традиции, кодифицирани преку обредите и обичаите¹⁰. Тоа може да се согледа и меѓу другите муслимани од јужнословенско потекло на Балканот: Босанците/Бошњациите во Босна и Херцеговина, Горанците на Косово. Истовремено, токму овие примери покажуваат во колкава мера „религијата претставува тешко решливо прашање при повлекувањето на етничките граници, особено во случајот со муслиманите на Балканот»¹¹. Низ историските периоди не се непознати случаите кога религиите и религиските организации имале пресудна улога во општествените промени. Постојат автори кои и самото формирање на СФР Југославија врз принципот на создавање на конститутивни национални заедници (републики) со сопствена политичка организација за да ги штитат сопствените интереси и културниот идентитет го сметаат за смислена стратегија¹². Создавањето на две покраини во Србија (од кои едната со муслимански карактер), различностите меѓу Босанците и Херцеговците во една држава, или меѓу Хрватите и Далматинците исто така во една држава, добивањето за првпат сопствена република (држава) на Македонците), се прашања што и денес се предмет на различни теоретизирања. Во една држава опстојуваа шест конститутивни народи, многу народности и три основни религии, кои, иако не беа протезирани, сепак постоеја.

Гледано од историска перспектива, религискиот идентитет доживува најсилна јавна манифестација, поддршка и дејствување во време на општествените кризи. Тогаш неретко се прифаќа како супститут за други видови идентитет, кои се ослабени. Јавното манифестирање на религискиот идентитет се реализира преку симболи, преку кои им се праќа обединувачка порака на членовите на истата заедница, но праќа и разединувачка порака на членовите на другите заедници, кои не ја препознаваат како своја конкретната симболика. Во ваквите случаи многу често доаѓа до злоупотреба на религиските симболи, особено во средини каде што религијата се користи како елемент на политизација. Припадноста кон одреден религиски идентитет јавно се манифестира преку конкретни видливи знаци, облека, покривала за глава, капи, носење долга брада, одреден начин на поздравување – вербален или невербален, личното име поврзано со религијата, учество во религиските празнувања на семејно или колективно ниво, начини на иницијација (во исламската религија – сунет), начини на

¹⁰ **Smit D. A.** Nacionalni identitet. Beograd, 1998, str. 19; **Брунбауер У.** Динамика на етничноста: идентитетот на Помаците. – *ЕтноАнтропозум*, бр. 2, Скопје, str. 80 – 114.

¹¹ **Тодорова М.** Замислувајќи го Балканот. Магор, Скопје, 2001, str. 260.

¹² **Ристиќ Л.** Религија и идентитети у Босни и Херцеговини. Национални идентитет и религија. – *Едиција Расправе*, књ. 2, Београд, 2013, str. 345.

исхрана – обредна храна, обредно јадење или нејадење конкретна храна и слично. Во контекст на темава, за оној човек што оди во џамија или се моли дома, го слави Бајрам, ги практикува рамазанските пости двапати годишно, не јаде свинско месо и не пие алкохолни пијалоци, сметаме дека е муслиман. Во современите градски средини може да се случи јавното манифестирање на некој од овие идентификациски симболи и знаци да биде изоставено, но дури и само празнувањето на Бајрам ја дефинира припадноста на поединецот кон исламот. Особено за припадниците на другите религиски идентитети. Во средините каде што опстојуваат различни религии, како што е Босна и Херцеговина (ислам, католицизам и православие), религискиот идентитет истовремено е и етнички идентитет. Така, личното име на поединецот е издигнато на ниво на национален, но истовремено и на религиски идентитет¹³. Во таа смисла, доколку некој носи име Армин веднаш знаеме дека е Бошњак, ако се вика Давор – дека е Хрват, ако се вика Немања – Србин. Облеката, или носење на некои нејзини делови, исто така ни ја кажува религиската припадност на поединецот, а многу често и националната. Доколку некоја жена носи специфично покривало за глава – хиџаб, јасно е дека станува збор за муслиманка, за Босанка/Бошњачка¹⁴. Религиската поларизација на релација ислам – римокатолицизам – православие довела таа поларизација да се пренесе и на националната припадност, со што религијата игра улога на национална и политичка идеологија. Ова довело до создавање на народно верување на тие простори дека религијата и нацијата се неодвојливи. Така се става знак на равенство: Бошњак = муслиман, Србин = православен, Хрват = католик. Ако се сменат религијата, се менува и националната припадност на поединецот или на заедницата. Ваквиот модел, заедно со падот на социјализмот, во многу придонесе новите генерации врз религиските посебности да ги градат индивидуалните и колективните идентитети базирани на посебностите и разликите, а не на заедништвото и сличностите. На тој начин религијата од латентна форма премина во главен диференцирачки фактор со кој се манифестира различноста, истовремено градејќи ја другоста. Станува збор за проникнување на религиското во националното, за навлегување на религијата во некогашниот секуларен простор, како и за мешање на националното во делот на сакралното. Во вакви ситуации постои можност поединецот да ја изгуби својата елементарна вистинска религиозност, бидејќи

¹³ **Cvitkovic I.** Identitet i religija. – *Naucna polemika*, 12. Видено на 10.11.2016 <http://www.ceir.co.rs/diskursi/uploads/2011/10/10_pdfsam_001_CASOPIS+DISKURSI.pdf>.

¹⁴ Иако хиџаб носат и припаднички на други националности или етнички заедници со муслиманска религија, сепак, кога станува збор за територијата на Босна и Херцеговина, тогаш поврзаноста е со Босанките, иако може да се однесува и за жени од Санџак, на пример.

религијата станува дел од колективниот идентитет на заедницата, поврзувајќи го националниот идентитет со религиозниот. Ова е карактеристично за Бошњациите, Србите и Хрватите во Босна и Херцеговина, каде што религиозниот идентитет полесно се определува отколку националниот, со што, од една страна, се нарушила претходно воспоставената општествена интеграција, а, од друга, зајакнала националната хомогенизација. Се разбира дека подлога за ваквата состојба делумно произлегува во поставеноста на Република Босна и Херцеговина во рамките на сојузната држава¹⁵. Имено, сите републики во СФР Југославија беа формирани на национална основа, со конститутивни народи како и имињата што ги носеа републиките. Сите, освен Босна и Херцеговина. Ниту еден Херцеговец себеси не се смета/ше за Босанец. Истовремено, Босанците муслимани настојуваа да добијат статус на нација. Во тој период решение беше пронајдено во создавањето на етнонимот Муслиман со големо „М“, што покажуваше национална припадност, за разлика од муслиман – со мало „м“, што означуваше религиска припадност¹⁶. Таквата состојба беше присутна сè до распаѓањето на државата и создавањето засебни држави од поранешните републики. Во таквата ситуација требаше да се најде име за конститутивен народ кој живее во Босна и Херцеговина, но бидејќи во држават живееја и Срби и Хрвати, кои не прифаќаа да се нарекуваат Босанци, повторно се најде компромисно решение и се создаде етнонимот Бошњаци. Не е сосема јасно зошто не се задржа терминот Босанци, кои би ги дефинирало муслиманите со словенско потекло кои живеат или се по потекло од Босна, за разлика од Бошњаци – ентитет кој сè повеќе ги определува другите словенски муслимани што зборуваат на „нашем језику“ – Санцаклиите, на пример¹⁷. Некои автори сметаат дека во тој случај и Македонците со исламска религија – Торбеши, како и Помаците како исламизирано бугарско население, би биле во можност да бидат дел од бошњачката заедница. Но, тие не зборуваат на „нашем језику“, зборуваат македонски, односно бугарски јазик. За да биде појасна состојбата со терминот „наш језик“, кој сè повеќе се употребува во јавната комуникација – медиуми, телевизија, забавни програми, тој се користи за јазиците што денес имаат кодирана литературна форма под различни имиња – српскиот, хрватскиот, босанскиот и црногорскиот јазик. Населението од овие држави во меѓусебната комуникација на сите нивоа,

¹⁵ **Мартынова Ю.М.** Боснийцы, бошняки, мусульмане: коллизии идентичностей. – В: Славяне-мусульмане на Балканах: язык, культура, идентичность. Институт славяноведения РАН, Москва, 2014, с. 10.

¹⁶ **Мартынова Ю.М.** Боснийцы, бошняки, мусульмане: коллизии идентичностей. – В: Славяне-мусульмане на Балканах: язык, культура, идентичность. Институт славяноведения РАН, Москва, 2014, с. 15.

¹⁷ **Пилипенко П.Г.** Маркеры идентичности славян-мусульман Санджака. – В: Славяне-мусульмане на Балканах: язык, культура, идентичность. Институт славяноведения РАН, Москва, 2014, с. 76.

вклучувајќи го и државничкото, се разбираат меѓу себе до тој степен што не користат превод. Ваквата состојба на еднаквост во битни сфери, каква што е јазикот, но и на различности – како што е религијата, денес во Босна и Херцеговина создава различни идентитети. Прашање на време е кога оние што зборуваат на некој од таканаречените „наши јазици“, токму поради фактот на јазичното единство и исламската религиска припадност ќе се најдат во ситуација да го прифатат бошњачкиот идентитет како свој, без оглед на тоа што во историски контекст биле други. Во таа насока е и реакцијата на претседателот на Матицата на мулиманска Црна Гора, кој реагира на одлуката на Србија да ја избрише категоријата Муслимани од списокот на национални малцинства во Србија. „До радикално намалување на бројот на Муслимани дошло и во Црна Гора, Хрватска, Словенија, Македонија и на Косово, бидејќи на сцена настапила ‘големобошњачката националистичка, исламска асимилаторска програма’ втемелена во Исламската декларација на Изетбеговиќ“¹⁸.

Од презентираниот материјал се стекнува впечаток дека идентитетот, каков и да е, е во тесна врска со историските процеси, општествените случувања, локалните политики и, во врска со нив, политизациите, така што Кастелс¹⁹ е сосема во право кога, зборувајќи за општественото градење на идентитетот, вели дека е тоа во тесна врска со определена констелација, случувајќи се секогаш во контекст кој е олицетворение не само на културата туку и на односите на моќта. Се разбира дека има многу прашања што допрва треба да го добијат одговорот, а се однесуваат на религијата и на националниот идентитет, како тој се манифестира во секојдневното живеење на јужнословенскиот простор, како и влијанијата што се случуваат секојдневно и дејствуваат врз зачувувањето или промената на конкретните идентитети.

¹⁸ **Курпејовиќ Авдул.** Муслимани су национална мањина. – *Политика*, 05.09.2014. Видено на 10.11.2016 <<http://www.politika.rs/scc/clanak/304272/Muslimani-su-nacionalna-manjina>>.

¹⁹ **Kastels M.** Моќ идентитета. Golden Marketing, Zagreb, 2002.

АВТОРИТЕ В СБОРНИКА

АМБАРЕВА Христина е главен асистент към секция „Социални теории, стратегии и прогнози“ в Института за изследване на общества и знанието – Българска академия на науките. Завършва философия в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1999) с дипломна работа за Дзен-изкуствата в Япония. Получава докторска степен по естетика в Института за философски изследвания – БАН (2004). От 2005 г. е главен асистент в ИФИ-БАН към секция „Естетика и културни изследвания“ и участва в над 30 национални и международни изследователски проекта, конференции и специализации. През 2008 – 2010 г. е на специализация в Япония, Киото, и изучава японски език и японска популярна култура. От 2012 г. продължава да работи в преименувания Институт за изследване на общества и знанието – БАН в направление „Неравенства и социална промяна“, секция „Социални теории, стратегии и прогнози“. Интересите ѝ включват: културни ценности, японска популярна култура, проблеми на социалните неравенства, дигитално неравенство, интернет и мрежово общество, социална промяна.

За контакти: e-mail: ambareva@yahoo.com

Assist. Prof. AMBAREVA Hristina has graduated Philosophy in 1999 from Sofia University “St. Kliment Ohridski”. In 2004 she obtained PhD degree in Aesthetics at the Institute for Philosophical Research, Bulgarian Academy of Sciences. Since 2001 she took part in over 30 international schools, conferences and trainings. In 2004-2008 she worked at the Department of Aesthetics and Cultural Studies, IPhR – BAS. In 2008-2010 she received a scholarship from the Japanese ministry of Education for specialization in Japanese language, Japanese society and popular culture at the Department of Sociology, Kyoto University. She participated in a number of collective research projects, six of them international, like: “Culture and Values in Late Modernity” (2015-2017, Bulgaria and Romania), “Politics of Child Care in Kyoto City” (2009-2010, Japan); “Building a European Network of Mentoring Programs for Women Scientists (2007, 6FP consortium); “Social Conflicts: Interaction among State, Business and Civil Society” (2006-2007, Bulgaria and Russia). At present H. Ambareva is working at ISSK-BAS, Department of Social Theories, Strategies and Prognoses. Her interests are in the field of values, social change,

cultural studies, and Internet culture. She has nearly 40 articles published in conference proceedings books and journals and now is working on a book about digital society.

For contacts: e-mail: ambareva@yahoo.com

АРЕТОВ Николай е професор в Института за литература на БАН, главен редактор на сп. „Литературна мисъл“. Автор е на книгите „Димитър и Рахил Душанови“ (София: Народна просвета, 1988)

Член на Академичния кръг по сравнително литературознание (2011 г. – председател), Българско общество за проучване на XVIII век (1997 – 2004 г. – председател), Сдружение „Български писатели“ и др. Автор на множество публикации в научни и литературни издания, между които книгите „Димитър и Рахил Душанови“ (1988), „Преводната белетристика от първата половина на XIX в. Развитие, връзки с оригиналната книжнина, проблеми на рецепцията“ (1990), „Убийство по български. Щрихи от не-написаната история на българската литература за престъпления“ (1994; 2007), „Българското възраждане и Европа“ (1995; 2001), „Васил Попович. Живот и творчество“ (2000), „Национална митология и национална литература“ (2006), „Българската литература от епохата на националното възраждане“ (2009), „Асен Христофоров: От Лондон до Мацакурци през Белене“ (София: Кралица Маб, 2011), „Софроний от Враца: живот и творчество“ (2017) и др. Подготвял е издания на Паисий Хилендарски, Владимир Полянов, Васил Попович. Сам и в съавторство съставя редица научни сборници: „Да мислим Другото. Образи, стереотипи, кризи“ (2001), „Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха“ (Т. 1, 2001; Т. 2, 2002; Т. 4, 2003), „Модерността вчера и днес“ (2003), „Пари, думи, памет“ (2004), „Въобразените текстове на Българското възраждане. В чест на Стефана Таринска“ (2005), „Въпреки различията. Интеркултурни диалози на Балканите“ (2008) и др.; участва в подготовката на второто издание на шесттомника „Библиотека „Български писатели“ (2003 – 2004) и на „Избрани студии“ от Юрдан Трифонов. Превежда от английски „Националната идентичност“ от Антъни Смит, „Югоизточна Европа под османско владичество“ от Питър Шугър и др. Научните му интереси са в областта на литературната история, сравнителното литературознание, историята на културата.

За контакти: email: naretov@yahoo.com; уебсайт: aretov.queenmab.eu

ARETOV Nikolay is Dr. Hab., Professor in the Institute for literature, Bulgarian Academy of Sciences and Editor-in-chief of *Literaturna missal* periodical. He is author of the books: *Dimitar i Rahil Dushanovi* (Sofia, Narodna Prosveta, 1988), *Translated Prose from the First Half of 19th Century* (Sofia, UP, 1990), *Bulgarian Murder: Outline of a History of Bulgarian Literature of Crime and Detection* (Sofia, UP 1994, 2 ed. 2007), *Vasil Popovich. His Live and*

his Works (Sofia, Queen Mab Publ. 2000), *National Mythology and National Literature* (Sofia, Queen Mab Publ. 2006), *Bulgarian Literature from the Age of National Revival* (Sofia, Queen Mab Publ. 2009), *Asen Christophorov: From London to Matsakurtsi via Belene* (Sofia, Queen Mab Publ. 2011), *Sophronius of Vratsa: Life and Oeuvre* (Sofia, Queen Mab Publ. 2017). His research interests are in the field of history of literature, comparative literature, and cultural studies.

For contacts: e-mail: naretov@yahoo.com; website: aretov.queenmab.eu

БАНОВИЌ-МАРКОВСКА Ангелина е редовен професор на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“) во Скопје, Република Македонија. Предава група предмети од областите: литература (нови и современи јужнословенски книжевности) и културологија. Од 2012 г. е визитинг професор на Универзитетските интердисциплинарни докторски студии по културологија и на додипломските студии по општествено-хуманистички науки при Универзитетот „Јосип Јурај Штросмаер“ во Осиек, Хрватска. Автор е на шест книги и две антологии: *Politika, kultura, identitet (interkulturalni dijalog)*, Osijek-Zagreb, 2013 (u saautorstvu sa Zlatkom Kramarićem); *Politika. Kulturna. Identitet (interkulturalen dijalog)*, 2012 (во коавторство со Златко Крамарик); *Групен портрет (културолошки и литературно-теориски есеи)*, 2007; *Хипертекстуални дијалози: интертекстуалноста и јужнословенскиот литературен 20 век*, 2004; *Ликови-антагонисти*, 2001; *Интерпретативни стратегии*, 1999 и др.

BANOVIĆ-MARKOVSKA Angelina is a full professor at the Blaže Koneski Faculty of Philology at the Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia. She teaches groups of courses in the fields of literature (new and contemporary south slavic literatures) and cultural studies. As of 2012, she is also a visiting professor at the Doctoral School of Social Sciences and Humanities and the Department of Cultural Studies at the Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia. She is a member of Macedonia's Writers Association. She is the author of the following books: *Politics. Culture. Identity: Intercultural dialogue* (co-authored with Zlatko Kramarić), Skopje, 2012 / Osijek-Zagreb, 2013; *Group Portrait: Essays in cultural studies and literary theory*, Skopje, 2007; *Hypertextual Dialogues: Intertextuality and the 20th century in South-Slavic literature*, Skopje, 2004; *Characters-Antagonists*, Skopje, 2001; *Interpretative Strategies: Essays in critical theory*, Skopje, 1999. She has been published in the following anthologies: *Don't You FYROM Me: Contemporary Macedonian short stories*, Osijek, 2009; *A Cage of Wrinkles: poetry and childhood: A thematic selection of contemporary Macedonian poetry* (Selected by Angelina Banović-Markovska), Struga, 2007.

For contacts: e-mail: ana-ban@t.mk

БОЖИКОВА Милена (професор, доктор на изкуствознанието, ръководител на изследователска група „Музикална съвременност“ в Института за изследване на изкуствата – Българска академия на науките) е възпитаник на Московската консерватория. Носител е на грантове на Архива за нова музика на Фондация „Паул Захер“ в Базел, Швейцария; на Академичната награда за научни постижения на Българската академия на науките; на две годишни награда „Книга на годината“ за 1999 и 2009 г. на Съюза на композиторите; награда за сътрудничество на Международния музикален фестивал „Варненско лято“ – 2011 и др. Тя е координатор и автор на статии за речника *Гроув* на Оксфордското издателство – Ню Йорк, автор на три книги и десетки научни статии. Взима участие в работна среща “Musical cultures under relationships of power: Europe and the Middle East” (2015) в Еврейския университет в Йерусалим по покана на ръководителя на проекта „Към глобална история на музиката“ проф. Райнхард Щром от Оксфордския университет, като носител на наградата „Балзан“. Проектът ѝ „Съвременна музикална композиция, теория и философия“ печели финансиране на Националния фонд за култура (2016).

BOZHIKOVA Milena (1959) is a Professor, Doctor of Sciences, Head of *Contemporary Music* Research Group at the Institute of Art Studies at the Bulgarian Academy of Sciences. She graduated from Prof. D.Sc. Yury Nikolaevich Kholopov's class in musicology at the Moscow State *P. I. Tchaikovsky* Conservatory (1984). She won Research grant (residency scholarship) at the Paul Sacher Archive – Basle, Switzerland (2008); Academic award for scientific achievement by the Bulgarian Academy of Sciences (2000), Annual musicological awards of the Union of Bulgarian composers for 1999 and 2009, Award for active contribution to the International Music Festival “Varna Summer” by the Municipality of Varna (2011), Publishing Grants. She is a Coordinator and author (over 70 articles) about Bulgarian music for new edition of Grove Music online / Oxford University Press (2012-2017). She is author of three books and over 300 articles in professional journals and collections on Bulgarian, Russian, Romanian, English, German languages. She is invited to take a part in a round table entitled “Musical cultures under relationships of power: Europe and the Middle East” (2015) in Jerusalem, Hebrew University in the realm of Balzan Research Project “Towards a global history of music” run by prof. Reinhard Strohm (Oxford University). Her project “Contemporary music composition, theory and philosophy” won grant from the National Science Fund (2016).

ВЕНКОВА Стефка е доцент, д-р в сектор „Музика“ на Института за изследване на изкуствата при БАН. Автор е на две монографии: „Музиката на Католическата църква от източен обред в България“ (2010) и „Апостол Николаев-Струмски: живот, вдъхновен от музиката“, и на над 40 студии и статии по въпроси на българската църковна музика на ХХ век, свързани с източноправославната и източнокатолическата музика, взаимодействията Изток – Запад, църковните композитори, музикалните архиви и музикал-

ните институции, публикувани у нас и в чужбина. Секретар е на секция „Музиколози“ към Съюза на българските композитори. Член е на Съюза на учените в България и на Асоциацията на византинистите и медиевистите в България. Диригент е на хор „Тебе поем“ към Католическата екзархия в София.

Assoc. Prof. VENKOVA Stefka, PhD, is a Musicologist at the Music Department at the Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences. She is an author of two monographs: *The Music of the Eastern Rite Catholic Church in Bulgaria* (2010) and *Apostol Nikolaev-Stroumsky: a Life, Inspired by the Music* (2016). She has published more than 40 papers on issues of 20th century Bulgarian Church Music, related to the Orthodox and East Catholic traditions, the cultural interactions East – West, composers, music archives and musical institutions in Bulgaria and abroad. Stefka Venkova is Secretary of the Bulgarian Musicological Society and a member of the Union of Scientists in Bulgaria and the Bulgarian Association of Byzantinists and Medievalists. She is artistic director of the Choir at the Bulgarian Catholic Apostolic Exarchate in Sofia.

ДАНУЗЕР Херман е водеща фигура в европейското музикознание. Професор е по историческо музикознание (1993 – 2014) в Катедрата по музикознание и медийни науки в Хумболтовия университет в Берлин; в продължение на много години координира и е в ръководните съвети на Фондация „Паул Захер“ в Базел, Фондация „Ернст фон Сименс“ за музика, пълноправен член на Академията на науките Берлин – Бранденбург. Почетен доктор на няколко университета, член-кореспондент на Калифорнийския университет в Лос Анджелис.

Възпитаник е на Висшето училище за музика с пиано, обой, както и на Университета в Цюрих с музикознание, философия и немска литература. От 1973 г. работи с Карл Далхаус в Техническия университет в Берлин. След като работи като научен сътрудник в Берлин през 1974 – 1982 г. (Държавен институт за музикални изследвания, Университет на образованието и Университет на изкуствата), той защитава докторат през 1982 г. в Техническия университет в Берлин (с музиката на XX век, публикувана 1984 г.). От 1982 до 1988 г. Данузер преподава като професор по музикознание в Университета за музика и театър в ХанOVER, след 1988 – 1993 г. – като професор по музикология в университета на Фрайбург.

Фокусът на изследванията на Данузер е историята на музиката от XVIII до XX век, в непосредствена близост до възникването на музикалната интерпретация. Най-новата история на теорията на музиката и естетиката на музика и музикалния анализ са допълнителните области за неговите научни изследвания.

DANUSER Hermann born on 3 Oct. 1946 in Frauenfeld (Switzerland), he studied piano, oboe, musicology, philosophy and German studies at the

Musikhochschule and the University of Zurich from 1965 onwards. He completed the musical studies with the Oboe and Piano, as well as the Piano Diploma, and the University Studies with a dissertation on Musical Prose. In 1973, Danuser moved to Berlin to continue his studies with Carl Dahlhaus (TU Berlin) and Gerhard Puchelt (Hochschule für Musik). After working as a scientific assistant in Berlin from 1974 to 1982 (Staatliches Institut für Musikforschung, Pädagogische Hochschule, or Hochschule der Künste), he qualified as a habilitation at the Technical University of Berlin (with music of the 20th century, published in 1984). From 1982 to 1988, Danuser was a full professor of musicology at the Hanover University of Music and Drama and from 1988 to 1993 as a professor of musicology at the Albert-Ludwigs-University Freiburg im Breisgau. For many years, he has also been coordinating research at the Paul Sacher Foundation in Basel. He is a member of the Board of Trustees of Ernst von Siemens Musikstiftung and a full member of the Berlin-Brandenburg Academy of Sciences. He has held guest professorships at several leading universities in Europe and the USA. In 2005, Royal Holloway, University of London, awarded him the “Doctor of Music” honoris causa for his scientific merits; He was awarded another honorary doctorate in 2014 by the National Music University of Bucharest.

Danuser’s research focuses on the history of music from the 18th to the 20th century, as well as the musical interpretation, the recent history of musical theory and musical aesthetics as well as the musical analysis of other areas of research. Methodologically, Danuser represents an open line that interlinks the analysis of works, musicaesthetic discourse, biography, genre and institutional history under each specific question. He uses transdisciplinary approaches to strengthen a specific profile of musicology, such as studies on avant-garde, nationalism, poetics, aesthetics and historiography.

The American Musicological Society has elected Hermann Danuser as Corresponding member at its anniversary on November 4, 2006 in Los Angeles.

ДАУТОВСКИ Драган. Етномузиколог, професор на Факултетот за музичка уметност при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје каде предава фолклор и традиционални инструменти. Тој е член на универзитетскиот сенат и ICTM (International Council for Traditional Music). Драган Даутовски е музичар со големо практично искуство кој владее повеќе од 20 различни музички инструменти. Проф. Даутовски е уметник на “Melody for Dialogue among Civilizations“- УНЕСКО.

DAUTOVSKI Dragan, PhD. Ethnomusicologist, is working at the Faculty of Music at the University of Ss. Cyril and Methodius in Skopje where he teaches folklore and traditional instruments. He is a member of the University Senate and ICTM (International Council for Traditional Music). Dragan Dautovski is musician with great practical experience who has mastered more than 20 different musical instruments. Prof. Dautovski is an artist of “Melody for Dialogue among Civilizations”- UNESCO.

ДИМИТРОВА Нина е професор, доктор на философските науки в Института за изследване на обществата и знанието към БАН.

Сфера на интереси: история на философията, руска религиозна философия, история на българската философска култура, философия и национална идентичност, национализъм, философия на религията, философска антропология.

DIMITROVA Nina is Professor of Philosophy in the Institute for the Study of Societies and Knowledge at the Bulgarian Academy of Sciences, D.Sc.

Area of Scientific Research: History of Philosophy, Russian Religious Philosophy, History of Bulgarian Philosophical Culture, Philosophy and National Identity, Nationalisms, Philosophy of Religion, Philosophical Anthropology.

КИМ Джин-А е професор по музикознание и културни изследвания в Minerva College в Университета за чуждестранни изследвания „Ханкук“ в Сеул. Защитава докторат в Университета в Мюнстер (1999) и се хабилитира в Хумболтовия университет в Берлин (2009). В периода 2009 – 2012 г. е гостуващ професор в Музикалния колеж в Националния университет в Сеул. От 2011 до 2015 г. е член на академичния състав в Хумболтовия университет в Берлин и преподава „Музикална социология“ и „Музикална антропология“. Научните ѝ изследвания включват историята на европейската музика на XVIII – XIX век, музиката в Източна Азия, социология, транскултурни музикални изследвания и глобализация, конкретно методология и междуконтинентални връзки. Автор е на много книги и есета. Удостоена е с редица награди от „Гьоте“ Институт в Бремен (1989), Фондация „Zender“ (2010), Федералното министерство на образованието и научните изследвания в рамките на конкурсна идея (2013) и международен изследователски грант (2014 – 2015) като част от наградата „Балцан“ за музикознание (2012).

KIM Jin-Ah, Professor of Musicology and Cultural Studies in the Minerva College at Hankuk University of Foreign Studies, Seoul/Yongin. 1999 Ph.D. at the University Münster; 2009 Habilitation at the Humboldt University of Berlin. 2009-2012 Visiting Professor am College of Music at Seoul National University. 2011-2015 faculty member (Privatdozent) at the Humboldt University of Berlin (teaching area: Music Sociology and Music Anthropology). Her fields of research include the History of European Music of the 18th and 19th centuries, Music in East Asia, Sociology of Practice, Transcultural Music Studies and Globalization, especially methodology and intercontinental relationships. She has contributed to many books and essays and has earned a number of rewards from the Goethe-Institute in Bremen (1989), Zender Foundation (2010), the German Federal Ministry of Education and Research in frame of idea competition (2013) and Balzan Prize research programme in Musicology 2012 with International research visitorship (2014-2015).

ЌУЛАВКОВА Катица (д-р на науки, поет, есеист и раскажувач) е редовен член на Македонската Академија на Науките и Уметностите) и универзитетски професор по теорија и методологија на книжевноста, книжевна херменевтика и креативно пишување (во пензија). Член е на Европската Академија на науките (Салцбург) и уметностите и потпретседател на Меѓународниот ПЕН. Докторира на Филозофскиот факултет во Загреб. Има објавено дваесетина авторски книги од областа на книжевната теорија, есеистиката, критиката, културологијата и херменевтиката. Автор е на триесетина поетски и прозни книги (куси фикции), а има приредено и повеќе хрестоматии, антологии и др. изданија, меѓу коишто и *Поимникот на книжевната теорија*). Нејзини поетски книги се објавени на десетина странски јазици. Го раководеше европскиот истражувачки проект за поетика и херменевтика „Интерпретации“.

Е-пошта: kkulavkova@gmail.com

KULAVKOVA Katica (PhD, member of the Macedonian & European Academy of Sciences and Arts - Salzburg) is a professor of theory of literature, literary hermeneutics and creative writing. She is a poet and short story writer. Her first book of poems appeared in 1975. Since then, she has published more than twenty books of poetry (in Macedonian and in translation), as well as two collections of short stories, one play, and approximately forty other books, as both author and editor. Her areas of interest include Balkan cultures, South Slavic literatures, intertextual and transaesthetic theory & interpretation.

E-mail: kkulavkova@gmail.com

МАРТИНОВСКИ Владимир (Скопје, 1974) е вонреден професор по предметот Компаративни поетски на Катедрата за општа и компаративна книжевност при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Докторирал на Универзитетот Париз III, Нова Сорбона во 2007 година. Автор е на книжевнотеориските студии: *Од слика до песна – интерференции меѓу современата македонска поезија и ликовните уметности* (2003), *Споредбени триптиси* (2007), *Слики за читање – аспекти на екфразиската поезија* (2009), *Споредбени диптиси* (2011), *Зоон поетикон – аспекти на современата македонска поезија* (2013) и *Narro ergo sum / Раскажувам значи постојам* (2015). Автор е на книгите поезија: *Морска месечина* (хаику и танка, 2003), *Скриени песни* (хаику, 2005), *И вода и земја и оган и воздух* (хаику, 2006), *Ехо од бранови* (хаибуни, 2009), *Квартети за читање, гледање, пеење и слушање* (2010), *Побрзај и почекај* (песни во проза, 2011), *Пред и по танцот* (2012) и *Вистинска вода* (2014).

MARTINOVSKI Vladimir is poet, prose writer, essay writer, literary critic and translator. He works as an Associate professor, teaching the subject of Comparative Poetics at the Department of General and Comparative Literature, Faculty of Philology “Blazhe Koneski”, Sts Cyril and Methodius University,

Skopje. He completed his PhD at University Paris III – Sorbonne Nouvelle at 2007. He was the President of the Association of Comparative Literature of Macedonia (2009-2013). He is member of the Executive Board of the International Association for Semiotic Studies. Furthermore, he is a member of the International Comparative Literature Association and Executive Board member of the European Network for Comparative Literary Studies. He is member of Macedonian Writers Association and secretary of the Macedonian PEN Centre.

E-mail: martinovski@gmail.com

МИРЧЕВСКА Мирјана П. е редовна професорка на Институтот за етнологија и антропологија на Природно-математички факултет, УКИМ, Скопје. Основни полиња на интерес и се етнички симболи, етнички и културни идентитети, мали локални заедници, живот покрај граница, урбана етнологија и антропологија, македонска дијаспора, социјализам и постсоцијализам. Има објавено една книга (Вербални и невербални етнички симболи во Горна Река, 2007). Била Раководител на Институтот за етнологија и антропологија во два мандати (2007 – 2012), и претседател на Македонско етнолошко друштво (MED) 2005 – 2009. Во моментот таа е раководител на магистерски студии (втор циклус студии) на Институтот за етнологија и антропологија, и член на Универзитетскиот Сенат на УКИМ, Скопје. Области на научен интерес: Етнологија на Македонци, Културен идентитет на Македонците со исламска религија, Теренска етнологија, Етнологија и антропологија на Балкан, Урбана етнологија и антропологија, Антропологија на миграции, Етно-културен идентитет на македонската дијаспора.

MIRCHEVSKA Mirjana P. (Ph.D) is a Full Professor of ethnology and socio-cultural anthropology, Institute of Ethnology and Anthropology, Faculty of Natural & Mathematics Sciences, Ss. Cyril and Methodius University of Skopje, Macedonia. She researching the ethnic symbols, ethnic identity, small local ethnic community in Macedonia, live nearby border, and urban anthropology. She has one book *Verbal and non-verbal ethnic symbols of the population of Gorna Reka* (Upper River), 2007. She was a Head of the Institute of ethnology and anthropology, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje (2007-2012) and President of the Association of Ethnologists of Macedonia (MED) in period 2005-2009. At the moment, she is a Head of the master studies in the Institute of ethnology and anthropology and member of the Senat in Ss. Cyril and Methodius University in Skopje. Field research: Ethnic symbols, Ethnic identity, Urban life, Ethnology of Macedonians & of Macedonian diasporas, Cultural identity of Macedonians with Muslim religion, Anthropology of migrations.

E-mail: miramir@iunona.pmf.ukim.edu.mk; mirjana.mirchevska@gmail.com

МИТЕВСКИ Витомир (Куманово, 1951) класичен филолог и филозоф. Редовен член е на Македонската академија на науките и уметностите од мај 2009. Работи како редовен професор на Институтот за класички студии при Филозофскиот факултет во Скопје и предава античка епика, античка философија и византиска книжевност. Покрај непосредниот професионален ангажман на универзитетски професор и научник, академик Митевски е долгогодишен (од 1992) одговорен уредник на меѓународното научно списание *Жива Антика* со светско реноме од областа на класичните студии со седиште во Скопје. Автор е на дваесетина книги од античка философија и книжевност (посебно епската поезија) меѓу коишто и преводи од старогрчки и латински јазик. Подрачја на професионалниот интерес: античка книжевност, античка философија и византиска книжевност.

MITEVSKI Vitomir (1951), member of Macedonian Academy of science and arts, is university professor of classics: ancient epic literature, Byzantine literature and ancient philosophy. He is author of *some 20 books*. *Some of them are: Homer and Prličev, Heraclitus (monography), Ancient Epics: Greece and Rome, Ancient philosophy and its influence* (edition in 9 volumes), *Soul and the spiritual life in the Antiquity, Macedonian abstract terminology* and others. He is editor-in-chief of the international journal for ancient studies *Ziva Antika*.

ПИОТРОВСКА Анна завършва музикознание в Ягелонския университет в Краков, Полша, и в Университета в Дърам, Великобритания. Изследванията ѝ са насочени към културните аспекти на музикалният живот и социалните аспекти на музиката. В резултат на интереса си тя изследва точките на пресичане на музикалната култура с концепциите за раса и етническа принадлежност, Пиотровска публикува по т.нар. циганска музика, а именно: „Циганската музика в европейската култура“ (Boston, 2013) и (на полски език) „Романтичната визия на циганите в музиката на XIX и първата половина на XX век“ (2012). Книгата „Топос на циганската музика в европейската култура“ (2011) печели престижната почетна награда „W. Felczak“ и наградата „X. Верзицки“ на Полската историческа асоциация. Автор е на многобройни статии в реферирани списания.

Пиотровска е Фулбрајтов стипендиант в Университета в Бостън, САЩ, и е удостоена с наградата „Moritz Csaky Preis“ на Австријската академија на науките. Носител е на Mellon Fellowship за Университета в Единбург, Великобритания, а през 2007 г. заедно со двадесет други учени е съавтор на „Манифест за хуманитарните науки в Европа“. Спечелила е стипендии в Държавниот универзитет в Санкт Петербург, Националната библиотека на Франција, Хердеровиот институт, Новиот европејски колеж и Архивите на „Отворено общество“ в Централноевропејскиот универзитет. През периода

2014 – 2017 г. участва в научноизследователския проект „Към глобалната история на музиката“ на Фондация „Балзан“, ръководен от проф. Райнхард Щром.

Участва активно в международни конференции и семинари. В момента е сътрудник в Института за музикознание към Ягелонския университет в Краков, Полша.

Dr. PIOTROWSKA Anna G. studied musicology at Jagiellonian University in Kraków, Poland and Durham University in UK. In her research she mainly focuses on cultural aspects of musical life and the place of music in human society. Interested in the issues at the intersection of musical culture and concepts of race and ethnicity, Piotrowska has published extensively on so called ‘Gypsy music’, e. g. *Gypsy Music in the European Culture* (Boston 2013) or – in Polish – *The Romantic Vision of the Gypsy in the Music of the 19th and the First Half of the 20th century* (2012). Her book *Topos of Gypsy Music in European Culture* (2011) won in the prestigious honorary W. Felczak and H. Wereszycki Award by Polish Historical Association. Piotrowska has also published numerous articles in peer-reviewed journals.

Piotrowska was a Fulbright Fellow in Boston University, USA and was awarded the Moritz Csaky Preis at Austrian Academy of Sciences. She was also the recipient of the Mellon Fellowship in Edinburgh University, UK, and in 2007, together with twenty other scholars, she co-authored “A Manifesto for the Humanities in Europe. *In varietate concordia*”. She was also the recipient of fellowships in Sankt Petersburg State University, Bibliothèque nationale de France, Herder Institute, New Europe College and in Open Society Archives at the Central European University. In the years 2014-2017 she took part in the *Balzan* research project “Toward a global history of music” led by Reinhard Strohm.

Anna G. Piotrowska actively participates in many international conferences and workshop. Currently she is associated with the Institute of Musicology, Jagiellonian University in Kraków, Poland.

РИСТОВСКА-ЈОСИФОВСКА Билјана, научен советник / професор во Институтот за национална историја, раководител на Балканолошкото одделение и координатор на докторските студии *Културна историја на Македонија*. Нејзините научни интереси се културната историја, миграциските студии, меморијата, идентитетот и историографијата. Таа е претседател на Друштвото на историчарите на Република Македонија (2006-2008) и член на редакција на научни списанија (*Гласник, Филолошки студии*). Таа е раководител и учесник во повеќе национални и меѓународни научноистражувачки проекти, автор е на голем број публикации и научни прилози.

RISTOVSKA-JOSIFOVSKA Biljana, a senior researcher / professor in the Institute of National History, a head of The Department of Balkan Studies and a coordinator of the PhD study programme *Cultural History of Macedonia* at the Institute of National History. Her research interests range from cultural history, migration studies, memory, identity and historiography. She was a president of the Society of Historians of Republic of Macedonia (2006-2008) and a member of Editorial Boards of scientific journals (*Glasnik, Philological Studies*). She is a coordinator and participant in many national and international research projects, an author of many publications and scientific articles.

ФЕДОТОВА Валерия. От 1982 г. Валерия Николаевна Федотова (д-р, 1983) работи в Държавния институт за изкуствознание в Москва. Понастоящем е старши научен сътрудник в Департамента за изкуство на Централна Европа в Института. Сред последните ѝ публикации е монографията „Българската музика на XX век в контекста на националната култура“ (Москва, 2012). Член е на Международното общество за изкуствознание и на Сдружението на театралите в Русия.

Изследователските ѝ интереси са в сферата на българската музика и националната художествена среда, връзките на българското с руското изкуство, с това на другите славянски страни, на Австро-Унгария и Германия, както и на музиката на Латинска Америка.

Удостоена е с: Почетен диплом на Кубинското посолство (1989), медал на Министерството на културата на България за принос в изучаването на българското изкуство (2000), Почетен диплом на Българското посолство (2013), Почетен бадж “Samara Cross”, (2013), Почетен диплом на Музикалната академия „Панчо Владигеров“ „За изключителен принос към Българската музикална култура“ (2015), Почетен медал на Музикалната академия „Панчо Владигеров“.

FEDOTOVA Valeria Nikolaevna, PhD in Art History (1983). Since 1982 to the present time works in the State Institute of Art, Moscow, now – the Senior Scientific employer in the Department of the Art of the Central Europe in this Institut. Among last publications – monography “Bulgarian music of the 20 century in the context of the national culture”. (Moscow, 2012). Member of the International Association of Art Critics, member of the Union of Theatre Workers of the Russian Federation.

The main research areas are Bulgarian music and the national artistic context; correlations of Bulgarian art with art of Russia, other Slavic countries, of Austria-Hungary and Germany; music of Latin America.

Awards: Certificate of Honour of the Embassy of Cuba (1989), Medal of the Ministry of Culture of Bulgaria for the contribution to the study of Bulgarian art (2000), Certificate of Honour of the Embassy of Bulgaria (2013), “Samara

Cross”, badge of honour (2013), Certificate of Honour of the of Musical Academy named after Pancho Vladigerov „For outstanding contribution to the Bulgarian musical culture“ (2015), Medal of Honor of the Music Academy named after P. Vladigerov (2015).

ЯНАКИЕВ Иван (р. 1987 г.) завършва Националната музикална академия със специалност „Оркестрово дирижиране“ и от м. юли 2014 г. е редовен докторант в Института за изследване на изкуствата на Българската академия на науките (научен ръководител проф. д.изк. Милена Божикова). Дисертационната му работа е фокусирана върху това как концертният строй и темперацията влияят на музикалната изразителност.

Участва в международни конференции в София, Скопие, Москва, Санкт Петербург, в научни и творчески срещи в Берлин и Париж. Има публикации в наши и чужди издания, изнася лектории.

Янакиев е основател и диригент на Камерен оркестър 432 от м. ноември 2013 г. с идеята за алтернативна интерпретация в строя $a^1 = 432$ Hz и отворените квинти (по Мария Ренолд). През 2015 г. оркестърът изнася своите първи два концерта – през м. май и м. декември.

Янакиев гостува като диригент на Камерен оркестър „Дианополис“ (2012), Музикално-драматичен театър „Константин Кисимов“ (2013, 2014), Камерен оркестър „Класика“ (2015), на множество църковни хорове и на клиросните певци в Патриаршеския катедрален ставропигиален храм-паметник „Св. Александър Невски“ (септември – юни, 2014). Носител е на наградата „Музикант на годината“ (2016) за дебют на БНР.

YANAKIEV Ivan (b. Sofia, 1987) graduated from the National Academy of Music, Sofia with major in orchestral conducting (MA). In July 2014, he began a postgraduate PhD programme at the Institute of Art Studies at the Bulgarian Academy of Sciences. His PhD thesis is focused on how the concert pitch and temperament are affecting the perception of music.

He participated in the conferences: “Art Studies Readings 2015” with a paper on the first proposal for of Maria Renolds for a piano temperament “Twelve true fifths” (May, 2015); Second Congress of the Society for Theory of Music in Moscow (25-29 September 2015) with a paper on the second proposal of Maria Renolds for a piano temperament “New method for tuning the scale of twelve fifths”; international conference “Balkan Identities” in Skopje, as a part of the project between Bulgarian academy of Sciences and Macedonian Academy of Sciences and Arts, with a paper “Who owns the song? Observations of the musician.” (October 2014).

Ivan Yanakiev is the founder and conductor of the 423 Chamber Orchestra. The orchestra was established in November 2013 with the intention of experimenting with the 432 concert pitch and the open fifths temperament (after Maria Renold). In 2015, the orchestra gave his first two concerts – in May and December.

As a conductor Yanakiev has been a guest conductor to Bulgarian “Dianopolis” Chamber Orchestra (2012), Music Theater “Konstantin Kissimov” (2013, 2014), Sofia “Classics” Orchestra (2015), and numerous church choirs. He was conductor of the male choir at the Patriarchal Cathedral “St. Alexander Nevsky” (September 2013 - June 2014).

ЯПОВА Кристина е доктор на изкуствознанието, професор в Института за изследване на изкуствата към Българската академия на науките. Автор е на книгите: *Добри Христов и идеята за личността и общността*. София: Рива, 1999; *Архивът на Добри Христов. Каталог*. София: МАТОМ, 2002; *Църковност и музикално мислене. С примери от творчеството на Добри Христов*. София: Институт за изкуствознание, 2006; *Музиката на горните сърца*. София: Институт за изкуствознание, 2007; *Звук и етос. Вариации върху тема от Боеций*. София: Институт за изследване на изкуствата, 2011; *Музика и логос. „Моисей и Арон“ на Шьонберг*. София: Рива, 2015. Има активна лекционна дейност в Националната музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“, Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Русенския университет „Ангел Кънчев“. Ръководи докторанти, дипломанти и специализанти.

Prof. DSc. YAPOVA Kristina at Institute of Art Studies at the Bulgarian Academy of Sciences is an author of the books: *Dobri Hristov and the Idea of Personality and Community*. Sofia: Riva, 1999, 120 p.; *The Archive of Dobri Hristov. Catalogue*. Sofia: Matom, 2002. 120 p.; *Churchiness and Musical Thinking. On the Examples of Dobry Christov's Work*. Sofia: Institute of Art Studies, 2006. 320 p.; *Music that Lifts up the Hearts*. Sofia: Institute of Art Studies, 2007. 180 p.; *Sound and Ethos. Variations on a Theme by Boethius (including Abridged English Version; Trans. by Alexander Gospodinov)*. Sofia: Institute of Art Studies, 2011. 336 p.; *Music and Logos. 'Moses and Aron' by Schoenberg (including Abridged English Version; Trans. by Alexander Gospodinov)*. Sofia: Riva, 2015. 296 p.

She lectures in the following university courses at the National Musical Academy “Prof. Pancho Vladigerov”; University of Sofia “Sv. Kliment Ochridski”; University of Russe “Angel Kunchev”: History of bulgarian music, Introduction in musicology, Elementary theory of music, Church music: Idea and method.

ДИНАМИКА НА КУЛТУРНИТЕ ПРОЦЕСИ
ТРАНСФЕР И ПАМЕТ

Българска
Първо издание

Редактор *Светлана Филчева*
Художник *Константин Жеков*
Графичен дизайнер *Даниела Василева*

Формат 167×237 mm
Печатни коли 14,75

Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5

www.baspress.com

ISBN 978-954-322-900-0